

Universiteit
Leiden

The Netherlands

In wat voor land leef ik eigenlijk? Anil Ramdas, onmogelijk kosmopoliet

Amatmoekrim, K.D.

Citation

Amatmoekrim, K. D. (2023, September 26). *In wat voor land leef ik eigenlijk?: Anil Ramdas, onmogelijk kosmopoliet*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3641967>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3641967>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

7

Nieuwe focus: Nederland

...alleen degene die de eigen cultuur verloochent, kan ooit een intellectueel zijn.

Anil Ramdas

In het jaar waarin Anil zijn kandidaatsscriptie afschreef, probeerden Nederland én Suriname te begrijpen wat de militaire coup van 25 februari betekende voor de toekomst van het land. In Anils bibliotheek is een merkwaardig boek bewaard gebleven dat kort na de coup uitgegeven lijkt te zijn. Het draagt de lange titel *Suriname in ontwikkeling (foto's spreken de waarheid). 25 februari 1980. De Revolutie*. Het jaartal van uitgave ontbreekt, maar de militairen over wie wordt geschreven, worden met hun leeftijd aangegeven dus het is eenvoudig terug te rekenen dat het kort na de coup werd samengesteld.¹ De schrijver en uitgever, Jul. M. Dubois, staat uitgesproken sympathiek tegenover de coupplegers. In de inleiding schrijft hij: 'Als Surinamer en fotograaf, ben ik zeer vereerd dat mij de mogelijkheid is geboden dit zeer uniek fotoboek met betrekking tot de machtsovername van Suriname te publiceren.'

Bij de nogal verontrustende foto's van verdachten die soms in niets meer dan hun onderbroek gedwongen zijn om languit in het gras in de brandende zon op hun 'verhoor' te wachten, of van verdachten die aan hun haar omhooggetrokken worden, schrijft Dubois: 'Op de bijgaande foto's worden de misdadigers verhoord en tot spreken gedwongen.' (Jul. M. Dubois 75)

In het boek bewaarde Anil losse vellen papier met daarop keurig uitgeknipte en met stukjes plakband vastgemaakte artikelen die in

maart 1980 in de Nederlandse media waren verschenen. In het boek zelf maakte hij aantekeningen bij de foto's. Hij probeerde te begrijpen wat er gebeurd was, en wie de belangrijkste spelers van het militair-politieke spel waren. Bij een foto van president Johan Ferrier die op 3 maart 1980 een delegatie van de militairen ontving, schreef hij in potlood: 'President Ferrier, erkend door de NMR: vertegenwoordiger en verdediger van het grootkapitaal, buitenlandse ondernemingen. Mislukt als vader/opvoeder: liet onder andere zijn zoon (schrijver van *Atman*, Leo Ferrier) opsluiten in LPI omdat hij homoseksuele neigingen had.'

Ook op de andere hoofdrolspelers van de coup had hij commentaar. De leden van de Nationale Militaire Raad kregen daarbij bijzondere aandacht. Bij een foto van Chas Mijnaals schreef hij: 'Verklaarde op bijeenkomst vd Surinaamse Studenten n.a.v. bericht dat Amnesty Int. een onderzoek wil plegen in Sur.: "Ik lap de Mensenrechten aan m'n laars."' Bij sergeant Laurens Neede schreef hij: 'In Ned. 2x opgepakt wegens verkrachting. In Sur wegens heroinebezit. Vroeger bij Politie te Marienburg. Terroriseert graag. Conservatief militair.'

En Roy Horb was volgens Anils aantekeningen 'Enkele malen opgenomen in Lands Psychiatrische Inrichting. Nog steeds psychisch instabiel. Terroristische aanleg en Conservatief Militairistisch net als Neede en Joeman.' Over Stanley Joeman noteerde hij: 'Net als Neede en Horb een gevaarlijke, emotioneel doorgedraaide figuur. Maakt er een gewoonte van om iedereen die hem ooit iets gedaan had op te pakken en af te ranselen. Heeft zo Nederlandse Tris Militair-officier die Surinaamse werd de schedel kapot geslagen.' Michel van Rey noemde hij 'een opportunist'. Naast deze behoorlijk gedetailleerde afkeuringen was hij over de grote leider van de coup, Desi Bouterse, relatief mild. 'Ambitieuze doch beschaafd,' noteerde hij. 'Wilde Opperbevelhebber v/h leger worden maar werd door (ex-)minister van Rey tegengewerkt omdat Bouterse alleen een mulo-diploma bezit.'

Terwijl Anil de stuwende krachten achter de coup tot in detail probeerde te begrijpen, kwam men in de Nederlandse media vaak niet verder dan de oppervlakkige conclusie dat het een gevolg was van

falend beleid. De heersende opvatting was dat de regering van het land sinds de onafhankelijkheid maar wat aanrommelde. Er moest 'vroeg of laat' iets gebeuren, vond bijvoorbeeld ook Bram Peper, op dat moment vicevoorzitter van de PvdA. Over de militaire coup zei hij: 'Ik vind wat daar gebeurd is een noodzakelijke voorwaarde om eindelijk eens een beleid te kunnen maken op basis van nationale doelstellingen.' (Jansen van Galen 2001: 112) Dergelijke standpunten leken voort te komen uit de observatie dat er wel erg weinig mankracht voor nodig was geweest om de regering omver te werpen. Het kon niet anders, dacht men, dan dat de bevolking als één blok achter de militairen stond. Anders was het dat handvol militairen vast niet gelukt om de macht te grijpen. Achteraf gezien was het een luie, en op het randje ongeïnteresseerde observatie. Suriname was een democratie, net als Nederland. Een onvrede met de zittende regering kon volgens democratische weg geuit worden, bijvoorbeeld tijdens de verkiezingen die slechts een paar maanden later plaats zouden vinden. De democratische waarden van een land bagatelliseren rook naar een vorm van relativisme, waarin absolute waarden als waarheid en recht afhankelijk van de context worden gemaakt. Niet iedereen ging dan ook mee in het vergoelijken van de staatsgreep. In zijn memoires over Suriname haalde Jan Pronk aan hoe hij al in 1980 benadrukte dat de coup een precedent had geschapen. Een volk dat er eenmaal getuige van is geweest dat met geweld, macht te verkrijgen is, zal dit niet snel vergeten: 'Elke coup draagt de kiem in zich van een volgende.' (Pronk 279)

Surinamers in Nederland leken intussen de adem in te houden. Zij die zich definitief hier hadden gevestigd vroegen zich af wat de coup betekende voor het land waarin ze hun dierbaren hadden achtergelaten. Migranten als Anil, die Suriname slechts tijdelijk dachten te hebben verlaten, bekeken de ontwikkelingen eveneens met argusogen. Niet alleen woonden hun ouders, hun broertjes en zusjes nu in een land dat onder een onduidelijk en chaotisch militair bewind stond. Maar ook hun eigen plan om na hun studie terug te keren en het land op te bouwen, kwam van het ene op het andere moment op losse schroeven te staan. De dwingende vraag, die alle gemoederen bezig-

hield, was: waar zouden ze naar terugkeren? Naar welk Suriname, en naar welke toekomst?

Daarom willen we zo hartstochtelijk graag slim zijn

Tegen de achtergrond van deze vragen, en met een schuin oog op de ontwikkelingen in Suriname, schreef Anil zijn kandidaatsscriptie af. Het werd een verslag met kritische noten bij zowel de Surinaamse overheid, als de koloniale voorgeschiedenis die van invloed was op de huidige staat van het land. Hij verbond de larmoyante staat van het district van zijn vroegste jeugd aan de nog altijd intact gebleven plantagecultuur, waarin Nickerie als doorvoerplek van zowel producten als vermogen fungeerde. Hier werden gewassen geoogst en doorgevoerd naar 'buiten'. De opbrengst ging daarbij bijna volledig naar andere plekken dan het gebied zelf. Vroeger was dat naar Nederland, waar de eigenaren van de plantages zaten. Tegenwoordig ging het geld naar buitenlandse bedrijven. Het resultaat was echter hetzelfde: voor de Nickerianen bleef er niets substantieels over.

In december leverde Anil het werk in. 'Toen ik mijn kandidaatsdiploma kreeg uitgereikt,' vertelde hij later over zijn kandidaats, 'complimenteerde de hoogleraar me met het feit dat ik het in drie jaar had gehaald. Terwijl dat de normale termijn was!' (Bukman) Later werd hem duidelijk waarom de professor zo verbaasd was over iets wat vanzelfsprekend zou moeten zijn. Een bevriend docent vertelde dat de betreffende hoogleraar bij het zien van Anils naam opmerkte: 'Surinaamer? Zal wel niets wezen.' (Ramdas 2017: 23) Het was hem dus alles meegevallen dat deze Surinaamer wel degelijk in staat was om het programma binnen de gangbare termijn te doorlopen. Het was een detail, maar net als in de ervaring van heel veel migranten of kleurlingen die zich een plek proberen te bevechten in een nieuwe omgeving, kon een dergelijk detail van groot gewicht zijn. Met de opmerking van de professor werd Anil achteloos apart gezet van andere, gewone, studenten. Het was een opmerking die diende als een spiegel waarin hij zichzelf gereflecteerd zag. Het was echter niet zoals hij zichzelf zag, maar wie

hij was in de ogen van iemand in de eerbiedwaardige functie van hoogleraar. En dat was in de eerste instantie een Surinamer – met alle negatieve connotaties van dien. Het is een duidelijk voorbeeld van hoe Anils zelfbeeld botste met het beeld dat een deel van de buitenwereld van hem had. Immers: hoe sterk hij ook geloofde dat zijn afkomst een meerwaarde was, hier werd hij erop gewezen dat voor anderen diezelfde afkomst betekenisvol in de negatieve zin was. Het was bij uitstek een situatie waarin het dubbele bewustzijn van de gekleurde mens in een witte wereld wordt versterkt: je denkt het één over jezelf, maar je schudt nooit de connotaties die de ander van jou heeft af.

In zijn exemplaar van Charles R. Johnsons *Slavenroute* maakte hij met potlood een aantekening over de herinnering aan de professor:

Het gevoel is mij bekend. ~~Toen ik mijn~~ [doorhalingen van Anil, KA] Nadat ik mijn kandidaats(~~onleesbaar~~) diploma in ontvangst had genomen hoorde ik dat de hoogleraar naar mijn dossier zou hebben gekeken en opgemerkt: een Surinamer, dat zal wel niets bijzonders wezen. – Erg mijn best om Cum laude → zoiets onnozels het doctoraatexamen te halen, maar het werd een vreselijke prestigeslag. Ik won, maar de hoogleraar was inmiddels naar een andere universiteit gestapt: ~~Hoe te winnen~~ Ik had zijn vooroordeel niet veranderd, en dus verloren.

Hoe te winnen zonder de ander te willen verslaan?

Daarom willen we zo hartstochtelijk graag slim zijn; een slimme zwarte.²

Het was een voor hem belangrijke vraag: hoe te winnen? Het antwoord leek: door te bewijzen hoe intelligent hij was. Het was een hartstochtelijk verlangen om slim te zijn. Slim én een kleurling. En desnoods slim – onder de geringschattende witte blik – ondanks het feit dat je een kleurling was. Het enige wat hem te doen stond, was extra hard te werken. Alles met als uiteindelijk doel te bewijzen dat hij niet samenviel met het beeld dat de professor had van Surinamers. ‘Dus ik dacht: ik zal die kerel eens wat laten zien, ik ga cum laude afstuderen.’ (Bukman)

Het is een reactie die past bij de overtuiging waarin veel gekleurde of migrantenjongeren opgroeien; dat ze twee keer zo hard moeten

werken als witte studenten of leerlingen. Die instelling kan mensen helpen om de schouders eronder te zetten en vast te blijven houden aan een zeker meritocratisch ideaal. Wie immers maar hard genoeg werkt, zal vanzelf komen waar hij wil zijn. Maar, zoals de Amerikaanse journalist Ta-Nehisi Coates eens opmerkte: wie er langer over nadenkt beseft hoe moreel verwerpelijk een dergelijke houding eigenlijk is.³ Werkelijke gelijkwaardigheid schuilt erin dat een gekleurde mens het recht heeft even middelmatig te zijn als een blanke, zonder dat zijn prestaties de perceptie van een hele groep beïnvloeden.

Anils reactie om zichzelf te bewijzen paste volmaakt binnen het prototypische gedrag van een eerstegeneratiestudent die het gebrek aan sociale positie compenseert met extra veel doorzettingsvermogen.⁴ Het was evenwel geen eenvoudige opgave om cum laude af te studeren als sociaalgeograaf: de studie duurde zeven jaar en was opgebouwd uit vakken die onderling sterk van elkaar verschilden. '[J]e kon niet even goed zijn in sociologie, statistiek, oceanografie en macro-economie. De laatste cum laude werd tien jaar eerder gehaald, en daarna was het niet meer voorgekomen,' schreef hij later als om te bewijzen dat het wel degelijk een enorme prestatie was. (Ramdas 2017: 23)

Een ambitieus plan, dus, waarop Anil alsnog zijn zinnen zette. Hij deed naar eigen zeggen een tentamen over waarvoor hij een zeven had, om maar dat hogere gemiddelde te halen. Voor de kandidaatsscriptie, waarbij de gewraakte uitspraak van de professor werd gemaakt, haalde hij al een acht.⁵ De rest was een kwestie van net iets harder werken dan de anderen. Maar toen hij in 1985 inderdaad cum laude afstudeerde, was de professor al met emeritaat. Dat de man die hem met een enkele nonchalante opmerking aanzette om zich het slimste jongetje van de klas te bewijzen, geen getuige was van de bekroning van het werk, was zo ironisch, dat het evengoed door Anil verzonnen kon zijn geweest, al was het maar omdat het zo'n goed verhaal was.

Strijden voor Suriname

Terwijl Anil in Nederland vol overgave onderdook in zijn academische omgeving en nieuwe perspectieven aan zijn wereldbeeld toe-

voegde, werd er in Suriname juist actief beleid gevoerd om het wereldbeeld van schrijvers, kunstenaars en muzikanten in een ideologisch frame te duwen. Anders gezegd: waar Anil zich begon open te stellen voor invloeden van buitenaf, keerde Suriname zich – gedwongen – steeds dieper naar binnen. De staatsgreep in 1980 was wellicht niet geboren uit politieke overtuiging, maar nu Bouterse eenmaal de touwtjes in handen had, bleek hij vlot te begrijpen dat de levensvatbaarheid van de beweging samenhang met de acceptatie van het publiek. Hoewel in 1980 de Nederlandse pers zich nog aanmatigend over Bouterse uitliet als een onnozelaar die niet wist waaraan hij was begonnen, wijst Pepijn Reeser in zijn biografie over Bouterse erop dat de legerleider zich al in dat eerste jaar na de coup was begonnen in te lezen in de ideologische grondslagen van mensen als Martin Luther King, Gandhi en Malcolm X, op zoek naar een ideologie die stevig genoeg was om een toekomstbeeld voor Suriname op te bouwen, en aansprekend genoeg was om het multi-etnische volk te verenigen.⁶ (Reeser 183) Om de kracht van het eigene te benadrukken werden historische figuren als Anton de Kom en Tata Colin naar voren geschoven. Culturele instellingen kregen de opdracht om de eenheid van het volk te verbeelden, er werden plannen gesmeed om de geschiedenis van Suriname vanuit het eigen perspectief te herschrijven en scholen werden verplicht gesteld om de dag te beginnen met het hijsen van de vlag en het zingen van het volkslied. Dat was geschreven door de nationalistische dichter Trefossa en de tekst sloot perfect aan bij de revolutionaire geest:

*Opo kondre man un opo
 Sranan gron e kari un
 Wans ope tata komopo
 Wi mu seti kondre bun
 Stre de fstre, wi no sa frede
 Gado de wi fesiman
 Eri libi te na dede
 We sa feti gi Sranan*

(Sta op, Surinamers, sta op
De Surinaamse grond roept u
Waar uw voorouders ook vandaan kwamen
Wij moeten het land goed opbouwen
Strijden moeten wij, we zullen niet bang zijn
God is onze leidsman
Heel ons leven tot aan de dood
Zullen wij strijden voor Suriname)

Was de toon van de ‘revolutie’ in eerste instantie braaf en gericht op een soort verheffing van het volk, gaandeweg werd de toon strijdlustiger. Kritiek op dictatoriaal gedrag werd gepareerd door te wijzen op de vooruitgang die onder het militaire regime werd geboekt; de schonere straten, de aanwas van nieuwe en goede woningen. Achter die vooruitgang zat ontegenzeggelijk een voorhoede van sterk geëngageerde jongeren. Zij waren in de vroege jaren zeventig voorstanders geweest van de onafhankelijkheid en daarna teleurgesteld geraakt in de gang van zaken. Het land was nu in handen van de eigen mensen, maar zij die de macht hadden om het volk vooruit te helpen, dachten eerst aan zichzelf. Afspraken werden gemaakt op basis van wederkerigheid; wie kende wie, en wie kon iets voor je betekenen. Wie in de late jaren zeventig in Suriname vooruit wilde komen, had de zegen van een kleine, machtige elite nodig. ‘Het was een bekend verhaal,’ schrijft Pepijn Reeser, ‘hoe ambitieuze landgenoten vol goede bedoelingen terugkwamen uit Holland en dan binnen een paar jaar ontdekten dat ze voor werk, een huis, scholing van hun kinderen en andere fundamentele zaken toch niet om politieke partijen, patronage en contacten in de sociëteiten heen konden. Door de staatsgreep leek nu echter daadwerkelijk verandering mogelijk te zijn.’ (Reeser 191)

Bouterse groeide intussen steeds meer in zijn rol als leider van de revolutie. Hij presenteerde de ‘revo’-beweging als een stroming die er was voor de gewone man. Tegenover de hooghartige elite van wie iedereen wist dat men vooral zijn eigen positie verdedigde, werden nu de militairen gesteld die bereid waren te vechten voor de belangen van het volk.

Dat de verkiezingen werden opgeschort, werd aarzelend getolereerd. Intussen werd de sfeer alsmaar grimmiger. Politici die het regime onwelgevallig waren, werden buitenspel gezet. In 1981 schreven krantenkoppen hoe de ‘Radeloosheid groeit in hoofdstad Suri-name’. (Heukels) Mensen spraken zich steeds vaker bezorgd uit over de politieke ontwikkelingen onder Bouterse. Maar naarmate er sterkere geluiden opstegen uit de nationale politiek en de samenleving, dat er inmiddels voldoende stabiliteit bereikt was om het verder zonder militaire ‘begeleiding’ te kunnen, zette de legerleider zijn hakken steviger in het zand. De situatie escaleerde toen premier Henk Chin A Sen een conceptgrondwet presenteerde, en opperde dat de tijd gekomen was voor parlementsverkiezingen – iets waar een belangrijk deel van de bevolking het mee eens was. Bouterse weigerde, waarna Chin A Sen in februari 1982 opstapte. Nu had het militaire gezag officieel de leiding over het land, terwijl Bouterse de bevolking opriep om zich ‘standvastiger achter de doelstellingen van de revolutie te scharen’.⁷ In november 1982 werd, uit onvrede en bezorgdheid over de totalitaire houding van het regime, een ‘Associatie voor Democratie’ opgericht. Voorzitter van de associatie was Kenneth Gonçalves, deken van de orde van advocaten. De associatie vertegenwoordigde min of meer het complete maatschappelijke middenveld, van de orde van advocaten tot artsen en journalisten, vrouwen- en religieuze verenigingen en organisaties uit het bedrijfsleven. Ze stelden gezamenlijk een brief op waarin men wees op de waarde van de democratie, en het gevaar dat op de loer lag wanneer een bevolking van haar politieke rechten en vrijheden werd beroofd. Bouterse interpreteerde de brief als een bedreiging en liet vijftien toonaangevende mensen die zich onder de associatie hadden verenigd, arresteren. Het waren journalisten, juristen, wetenschappers en ondernemers. Ze werden gemarteld, mishandeld en uiteindelijk, op 8 december 1982, doodgeschoten.

De terugweg afgesloten

Met wat de geschiedenis in ging als ‘de decembermoorden’ werd Suriname, als plek waar Anil thuis was en waarnaar hij en Chandra zouden terugkeren, voorgoed afgesloten. Dat gold niet alleen voor deze twee mensen. De plannen van een complete generatie veelbelovende Surinaamse studenten werden door de decembermoorden op hun kop gezet. Anil zei later hoe het, net als voor al die andere studenten, ook zijn plan was geweest om terug te gaan ‘als doctorandus. Als een leider van het land! Iemand met grote verantwoordelijkheid.’ (Webeling 43) Tien jaar na dato keek hij vol verbittering terug op de staatsgreep en de coup:

Ik heb niet het gevoel dat wij ons voldoende realiseren wat voor een culturele breuk deze gebeurtenis heeft veroorzaakt. [...] Bij de moorden van 8 december gaat het mij om de rol van intellectuelen. Sinds de onafhankelijkheid, en misschien zelfs door de onafhankelijkheid, was er in Suriname een begin gemaakt aan een intellectueel leven. Er was sprake van intellectuele groei. [...] Het waren afgestudeerden uit Nederland die nieuwe politieke partijen en organisaties oprichtten, waar nog jongere mensen dan ik, toen in de laatste fase van onze adolescentie, deel van uit konden maken. Mijn generatie werd door de linkse intellectuelen gered. We hoefden niet te vervallen in het racisme van Lachmon of Arron, hoefden niet te vervallen in haat en zelfhaat.⁸ Ons werd hoop gegeven, we kregen een perspectief, een uitzicht op een toekomst. We waren de eerste generatie Surinamers die ons met recht Surinamers konden noemen, zonder dat er al te veel magie in het spel was. [...] Hoe smartelijk was het vertrek niet, van mijn generatie, naar Nederland. Moeizaam namen we afscheid van de spannende, turbulente sfeer waarin het land tussen 1975 en 1980 verkeerde. Maar het was een opdracht van dezelfde linkse intellectuelen: ga je scholen en ontwikkelen, anders kunnen de oude schurken van de creoolse NPS in de hindoestaanse VHP nooit vervangen worden. Hier in Nederland begon Suriname steeds idyllischer vormen aan te nemen. In ons hoofd kreeg Suriname schone straten, lieve mensen, zelfs stranden met palmen, in plaats van modderbanken en gemeen bijtende krabben en slangen. En dan opeens de staatsgreep.

Tot aan dat moment, december 1982, twijfelden ze er niet aan, vertelde Chandra later, dat ze naar Suriname zouden teruggaan. En hoewel ze de ontwikkelingen op de voet hadden gevolgd, en zich sterk zorgen maakten over waar de machtshonger van Bouterse en de zijnen zou eindigen, kwamen de gruwelijke decembermoorden toch als een schok: ‘Het was voor ons allebei slikken. We hebben even een traantje gepinkt omdat we niet terug konden. Nadat die avond die mensen waren [vermoord], toen hadden we allebei zoiets – we kunnen niet teruggaan naar zo’n land.’

Suriname was ‘zo’n land’ gebleken waarin het optimistische vooruitgangdenken dat nog maar net geboren was, niet meer paste. De moord op de vijftien mensen die betrokken waren bij de Associatie voor Democratie was het bewijs dat de rede het in Suriname verloren had van ordinaire machtshonger. Een beschaafde oproep tot dialoog, een welgemeend uitspreken van bezorgdheid over de toekomst van het land door mensen die stuk voor stuk geëngageerd met het land waren, was op de meest barbaarse manier beantwoord. Daags na de decembermoorden schreef *De Telegraaf* hoe in Paramaribo ‘de mensen al in rijen [staan] van meer dan vijftig meter voor de Nederlandse ambassade [...] om een visum voor vertrek naar Nederland aan te vragen’. (Korver)

Suriname onder Desi Bouterse was niet langer een land dat met idealen, intelligentie en kennis de toekomst ingeleid kon worden. Daarmee was het definitief niet meer de plek die Anil in 1977 had achtergelaten. Het Suriname van zijn jeugd, van de vormende periode aan het lyceum in Paramaribo waarin hun werd verteld dat zij, de nieuwe, zelfbewuste generatie de toekomst hadden, de hoopvolle tijd rondom het uitroepen van de zelfstandigheid die erop volgde – dát Suriname behoorde nu onherroepelijk tot het verleden. ‘[H]et verleden,’ schreef hij later, ‘is een land dat steeds moeilijker toegankelijk wordt.’ (Ramdas 2017: 69) Het alternatief was een land waarin hij zich al bevond, maar waarvan nog duidelijk moest worden in welke mate het toegankelijk was voor migranten zoals hij.

Vorming en opbouw: wonderen van beschaving

In de nacht van vrijdag 21 op zaterdag 22 november 1975 werd, zonder waarschuwing aan de bevolking vooraf, het granieten standbeeld van koningin Wilhelmina van het Onafhankelijkheidsplein in Paramaribo weggetakeld. Tweeënvijftig jaar lang had de Nederlandse vorstin vanaf haar sokkel over haar Caribische onderdanen gewaakt en nu werd ze zonder pardon verplaatst – verbannen, zouden sommige mensen zeggen – naar een stil plekje langs de rivier. Het was het einde van een tijdperk: de koloniale periode was voorbij, het paste niet meer om de verbeelding van de westerse macht centraal te stellen in het Surinaamse stadsbeeld. De verwijdering was ‘een logisch gevolg van de onafhankelijkheid’, zoals een regeringswoordvoerder het uitlegde. Hij verwoordde daarmee inderdaad het sentiment van een deel van de bevolking. Er leefden echter ook andere gevoelens. Dagblad *De West* werd, na het plaatsen van een bericht over het verdwijnen van Wilhelmina, overstelpt met telefoontjes van woedende lezers die zich verontwaardigd afvroegen waarom het beeld zonder enige aankondiging was verwijderd.

De tegenstrijdige gevoelens illustreren de complexe relatie van Surinamers met de oude kolonisator, een curieuze verhouding die niet eenvoudig te verklaren is. De pijnlijke geschiedenis die Suriname met Nederland deelde, stond een grote liefde voor het vaderland paradoxaal genoeg nooit in de weg. Het standbeeld dat nu door de eerste regering van de republiek was verwijderd, was ontzettend geliefd onder de Surinaamse bevolking. De kosten voor het vervaardigen ervan – maar liefst 18.000 gulden – werden indertijd door de mensen zelf bij elkaar gebracht en golden als een blijk van ‘de trouwe liefde van Suriname’s bevolking voor haar Vorstin’. (‘Aanbieding huldeblijk’)

Doordat het Nederland lukte om door te dringen in de harten van haar onderdanen was er generatieslang sprake van een nationale identiteit die zich ver buiten Nederland, tot aan haar kolonies, uitstrekte. De liefde was misschien ongeloofwaardig en vol van tegenstrijdigheden, maar daarom niet minder oprecht. En Surinamers voelden zich, in die verre kolonie, wel degelijk Nederlanders.

Een nationaal bewustzijn is iets wat niet vanzelf ontstaat maar, in de woorden van Kwame Anthony Appiah, als ‘een weefsel [...] geweven moest worden’. (Appiah 2019a: 142) Om Suriname en andere kolonies te betrekken bij Nederland, om het idee van een wereldrijk te laten slagen, was het van belang dat de mensen geloofden dat ze iets van een herkomst met elkaar gemeen hadden, was het niet etnisch dan in elk geval cultureel. Men moest zich ook bekommeren om een zeker volksgevoel, een gevoel bovendien dat ‘zich in de hoofden en harten bevindt van degenen die de natie vormen’. (Appiah 2019a: 111)

Het was een liefde die aan de meeste onderdanen in de koloniale wereld werd aangeleerd, zo ook in het Suriname waarin Anil werd gevormd. Het Westen werd van meet af aan aangewezen als de plek waar de macht zetelde, waar de kunst werd geboren en waar wetenschap en beschaving punten aan de horizon zetten. Wie dan naar het Westen afreisde, deed dat ook niet onbevangen. Een (post)koloniale migratie was niet zozeer een cultuurschok, of een sprong in het diepe, zoals soms aangenomen wordt. Het was eerder, zoals de Jamaicaans-Britse schrijver Donald Hinds het noemde, een *journey to an illusion*; een reis naar iets wat men zich had verbeeld. In kinderen zoals Anil die opgroeiden in een kolonie, werd de verbeelding gevormd door boeken waarin Nederland levendig werd afgeschilderd, in televisieprogramma's waarnaar vol verwondering werd gekeken en door de manier waarop docenten, politici en andere volwassen spraken over dat rijke, ontwikkelde Westen. De reis naar deze plek was er daardoor een van illusies, of, zoals Stuart Hall eraan zou toevoegen, een reis naar het uiteenvallen van illusies omdat het beeld van het volmaakte Westen zoals dat aan hen was voorgesteld, onhoudbaar zou blijken.⁹ (Hall 2018: 149) Hall, die in de jaren vijftig uit Jamaica naar het Britse Oxford kwam om daar te studeren, beschreef in zijn memoires hoe zijn eerste ontmoeting met Engeland was:

It provoked a deep psychic recognition, an illusory after-effect. Had I been here before? [...] I knew that this was how it *should* look: those proper, well-fed, black-and-white cows munching away contentedly in their neat-

ly divided, hedgerowed fields [...] Everything I had read had prepared me for that. (Hall 2018: 150)

Zo was het ook voor Anil Ramdas, die aankwam in een Nederland dat hij dacht te kennen zonder er ooit eerder te zijn geweest. Het was de verwachting waarover Hall schreef: het vermoeden van een land waarin de welvaart zich bewees in het keurige, het aangeharkte en in het glimmende:

Schiphol was mooi betegeld, zulke mooie, perfect gelegde vloertegels had hij in zijn leven niet gezien. De derde wereld kon je herkennen aan vloertegels die net niet pasten, net niet even hoog waren, voegstroken die breder of smaller waren, of schuin liepen. Op Schiphol was er een galim die hoorde bij grootsheid en rijkdom. (Ramdas 2012: 52)

Het Nederland zoals Anil het had aangetroffen in 1977 was in zijn ogen volmaakt. Of, in de woorden van Stephan Sanders: het was een land dat Anil had willen conserveren. ‘Stolp eroverheen’ en niets meer aan veranderen. (Sanders 2013: 49-50)

In de memoir die Sanders over hun vriendschap schreef, beschrijft hij Anils toewijding aan Nederland. Hij herinnerde zich diens bewondering en nieuwsgierigheid naar zelfs de kleinste details van het Hollandse, hoe hij ‘overal wonderen van beschaving’ zag en hoe het hem vervulde met een nagenoeg onbeperkt vertrouwen in dit nieuwe vaderland dat hij ‘veel resoluter besloot te omarmen dan welke inburgeringscommissie dan ook had kunnen verlangen’. (Sanders 2013: 83)

Hoe opvallend die toewijding Sanders ook toescheen, heel vreemd was het niet. Het paste immers bij hoe Anil geleerd was te kijken naar, en te denken over het westerse vaderland. Natuurlijk was hij aanvankelijk vast van plan geweest terug te keren naar Suriname, en zag hij de terugweg afgesneden door de militaire coup van 1980, maar de liefdevolle houding naar zijn nieuwe thuisland was bepaald niet alleen uit opportunisme geboren. Het zaadje van de vaderlandsliefde werd immers al jaren eerder in hem geplant, in de manieren waarop er over

Nederland werd geschreven, en in de ruimte die het land vanzelfsprekend innam tijdens de lessen op school, en in hoe de maat der dingen in Nederland leek te worden bepaald. In die eerste jaren kon Anil zich waarschijnlijk nog makkelijk verliezen in het idee van Nederland zoals hem dat was verteld, zoals het aan hem als het ware was verkocht als plaats waar de wereld zich in haar volle omvang – kunst, literatuur, kennis – zou tonen. Natuurlijk was Nederland ook in de jaren zeventig geen volmaakt land en het was onvermijdelijk dat het hem zou teleurstellen. Maar voordat de desillusie plaatsvond, verdiepte zich nog de liefde.

Anil zette zijn schouders onder zijn studie, waar hij zeven jaar over zou doen en waarvoor hij naar het verre buitenland zou afreizen om onderzoek te doen naar machtsverhoudingen in verschillende samenlevingen: hij bestudeerde de verhouding tussen mannen en vrouwen op Curaçao, en reisde naar India om de levens van daklozen in kaart te brengen. Intussen had Kawita, het zusje met wie hij altijd een bijzondere band had gehad, haar middelbare school in Paramaribo afgerond. In 1981 kwam ook zij naar Nederland. Ze was net achttien geworden en het was de bedoeling dat ze bij haar vader in Leiden zou gaan wonen. Daar had ze helemaal geen zin in en Anil, die de vrijgevochtenheid van zijn zusje goed begreep, en misschien zelfs bewonderde, stelde voor om haar met een smoes naar Amsterdam te krijgen. Tegen Harripersad zeiden ze dat Kawita een nachtje bij Anil en Chandra zou blijven logeren. Dat nachtje werden er twee, en toen een week of wat, tot Kawita uiteindelijk gewoon introk bij haar broer en schoonzus. Het vrije leven in de stad, uit het zicht van Kamla in Paramaribo en Harripersad in Leiden, beviel Kawita uitstekend. Ze raakte bevriend met vrienden van Anil, maar dompelde zich ook onder in het wervelende Amsterdam van de jaren tachtig, trok door Europa met geïmproviseerde theatergezelschappen en bezette Amsterdamse panden met Portugese krakers. Toen ze eenmaal zelf een kamer kon huren, kwam ze nog vaak bij Anil en Chandra langs. Ze herinnert zich de preken van haar grote broer met wie ze vijf jaar scheelde, wanneer ze hem over haar avonturen vertelde. Hij zat dan in

zijn studeerkamer van het kleine appartement in de Moerdijkstraat, en luisterde haar hoofdschuddend aan, maar verbood haar nooit de dingen te doen waaraan ze op dat moment behoefte had. De vrijheid die zij proefde, lag in één lijn met zijn eigen ervaring van Nederland als plek waarin zoveel méér mogelijk was dan in Suriname, en hij vond het vanzelfsprekend dat zij die vrijheid ten volste benutte.

Het maakbare leven

De maakbaarheid van het leven, van het geluk misschien zelfs, leek in die tijd voor Anil vast te staan. Dat een leven in Suriname inmiddels niet meer tot de mogelijkheden behoorde, had geen effect gehad op zijn ambities. Later zou hij benadrukken dat hij al vóór de decembermoorden zijn focus had verlegd naar Nederland. Succes zou hij krijgen, hoe dan ook. Wáár dat succesvolle leven zich afspeelde, was van minder belang. En het verlangen om een aandeel te hebben in de opbouw van een natie, om een bijdrage te leveren aan de vooruitgang, dat was nog steeds intact. Het enige wat veranderd was, was het land zelf. Wie de wereld wil veranderen staart zich immers niet blind op een specifieke plek.

Deels kwam die betrokken grondhouding voort, zoals hij zelf eens schreef, uit de expliciete verwachting die zijn omgeving van hem had. Hij had niet de luxe om enkel voor zichzelf te leven; gemeenschappelijkheid werd in de Hindostaanse cultuur gevierd en gestimuleerd, en de ontwikkeling van het individu straalde af op de hele groep. In de wereld die hij daar dan buiten betrad – Suriname, of Nederland, dat maakte niet zo veel verschil – moest hij die gemeenschappelijkheid staande weten te houden. Het was ‘een wereld waarin hij zich niet alleen moet handhaven, maar waarin hij nog een keer vooruit moet komen’, zoals Anil het zelf omschreef. Vooruitgang was vanzelfsprekend. Succes werd verwacht. En wee de Hindostaanse migrant die dit wereldbeeld in twijfel trok. ‘Het brengt de hindoestaan in diaspora in een kwetsbare positie, waar hij bij de geringste demagogie van aftuimelt.’ (Ramdas 1993a: 38) Deze zin is ook te lezen als een oproep om

in godsnaam maar te blijven geloven in een verhaal zoals dat ooit overtuigend aan je is verkocht. Het is de enige vorm van houvast, en des te waardevol in een fase waarin onduidelijk is welke diepte dreigt wanneer dat kwetsbare evenwicht verloren wordt. Nederland leek daarbij een land waarin het makkelijker was om het begeerde succes te behalen – een plek waarin het evenwicht op die smalle balk eenvoudiger te behouden was. Suriname was een boevenstaat gebleken, onveilig voor intellectuelen en andere mensen van de nuance. Nederland daarentegen leek ontwikkeld, veilig en beschaafd. In die eerste, bouwende jaren in Nederland richtte hij zich op het Nederland zoals het aan hem was beloofd, en waarin hij wilde geloven. ‘Hij had zijn thuis gevonden,’ schreef Stephan Sanders over die periode. ‘[H]et enige echte thuis, waar hij op zijn waarde geschat werd en waar hij eindelijk al zijn talenten kon verzilveren.’ En, opvallend rakend aan het idee van Ramdas als iemand die zich bewust was van het spel, de spelers en het publiek – oftewel als iemand die beseftte dat veel dingen in het leven een vorm van toneel waren, schrijft Sanders: ‘Hij was vast van plan de echtste Nederlander aller tijden op de planken te zetten.’ (Sanders 2013: 84) Het is een idee dat Anil in die tijd goed moet hebben gepast; dat het Nederlanderschap een rol was die hij zichzelf kon aanleren, mits hij maar aandachtig genoeg om zich heen keek, oplette en analyseerde.

Dat Nederland niet onfeilbaar was, in het bijzonder ten aanzien van de vele allochtone Nederlanders die inmiddels in zijn midden waren, moest Anil niet zijn ontgaan. Alleen al de dood van Kerwin Duinmeijer in augustus 1983 toonde het ‘andere’ gezicht van het land. Hier, in dit beschaafde land, kon een zwarte jongen van vijftien door een skinhead worden neergestoken, om daarna dood te bloeden op een Amsterdams trottoir omdat de taxichauffeur weigerde hem naar het ziekenhuis te brengen. Dat de rechter kon oordelen dat de moord geen racistisch motief had – ondanks het feit dat de dader een neonazi was, een tatoeage droeg met de trotse tekst 100% WHITE, bij het treffen van de zwarte tiener een Hitlergroet zou hebben gebracht, en hem had uitgescholden voor ‘vuile nikker’ – toonde ook het gezicht van Nederland. Een gezicht dat Nederland zelf misschien niet wilde

zien, en waarin Anil in die tijd niet opvallend geïnteresseerd was – misschien omdat het niet strookte met het idee van een beschaving die zelfkritisch genoeg was om zichzelf te verbeteren. De dood van Duinmeijer leidde tot protesten en zelfs een toptienhit in de vorm van Frank Boeijens protestlied ‘Zwart wit’. (Lucassen 2021: 352) Het hield de gemoederen in Nederland sterk bezig. Maar de stukken die Anil in die periode schreef, richtten zich op ander onrecht, in andere landen.

Een van de eerste publicaties in een nationale krant had hij al in 1981, toen *Trouw* een artikel van hem publiceerde: ‘Privacy van een afdak’. Dat was op zichzelf al een prestatie voor een student van 23, die nog maar een paar jaar in Nederland woonde en de weg naar redacties niet vanzelfsprekend kende. Het was een groot stuk over de omvang en aard van krottenwijken in Bombay, geschreven naar aanleiding van zijn studiereis naar India in de zomer van dat jaar.¹⁰ De reis moet veel indruk op hem hebben gemaakt; het was de eerste keer dat hij naar het land van zijn voorouders ging en hij werd er onmiddellijk ondergedompeld in de adembenemende armoede én rijkdom die er direct naast elkaar leefden. Hoewel het bij vlagen moralistisch van toon is, is het artikel zeker niet slecht geschreven. Belangrijker echter is dat er al een typische Ramdasblik te onderscheiden is in de manier waarop hij hier kale gegevens vertaalt naar een intiem perspectief dat dicht op zijn eigen huid blijft, waardoor de menselijke realiteit zichtbaar wordt. In zijn inleiding vertelt hij bijvoorbeeld dat Bombay acht miljoen inwoners telt, van wie maar liefst een derde in krottenwijken woont, en tweehonderdduizend mensen de luxe van een krot niet eens kennen en onder de blote hemel op straat slapen. ‘Maar,’ vraagt Anil zich af, ‘wat vertellen cijfers?’ Hij laat zich uitnodigen door een krottenwijkbewoner die zich inzet voor de rechten van de bevolkingsgroep en noteert, opvallend persoonlijk: ‘Op een rieten mat gaan we slapen. Ik denk aan armoede, zoals die als een statistisch feit bestaat, en zoals die ervaren kan worden.’

Zijn betrokkenheid met de onderklasse uit zich niet in medelijden, maar in een zelfbewust tonen van de weerbaarheid van die klasse, en anderzijds een kritische blik op waar de Indiase samenleving tekortschiet. Hetzelfde perspectief nam hij ook in, in zijn afstudeerscriptie

die in 1988 werd uitgegeven onder de titel *De strijd van de dansers. Biografische vertellingen uit Curaçao* bij de Socialistische Uitgeverij Amsterdam (SUA). Hij studeerde cum laude af en het is zeker deels te danken geweest aan de elegante manier waarop hij zijn onderzoek had neergeschreven dat het als boek uitgegeven kon worden – een eer die het overgrote deel van de doctoraalscripties niet toekomt. Hij benadrukte het wapenfeit uitgebreid in ‘Brief aan mijn jongere ik’ (Ramdas 2017: 23), waarmee hij vormgaf aan zijn postuur als intellectueel die hard studeerde en dus een solide basis legde voor zijn toekomstige denkwerk.

Ook in zijn scriptie liet Anil ‘gewone’ mannen en vrouwen aan het woord. Hij onderzocht daarbij de verhouding tussen de twee seksen ‘en rekonstrueerde hun voorstellingen van de werkelijkheid’.¹¹ In bij vlagen filosofische observaties vroeg hij zich af wat nu ‘waar’ is van de levensverhalen van de mannen en vrouwen die hij had verzameld. ‘Niet altijd geven de verhalen een beeld van een “waarheid” buiten het vertelde. Soms geven ze eerder een blik op het zelfbeeld, op de voorstelling die men van zichzelf heeft en wil hebben.’ (Ramdas 1988: 40)

De letterlijkheid van de verhalen doet er niet toe. De verbeelding, in de zin van: dat wat de verhalen voor de mensen zelf verbeelden, is des te belangrijker. (De werkelijkheid tegenover dat wat verzonnen is, is een thema dat hij in zijn proefschrift jaren later ook aanhaalde.) De mensen, en met hen ook het beeld dat zij hebben van zichzelf en van hun wereld, ontsnappen niet (helemaal) aan de invloed van het grootkapitaal. Hij probeerde aan te tonen dat het vertrouwen in het gezin als hoeksteen van de samenleving een construct is dat voor een belangrijk deel door grote, buitenlandse bedrijven in de cultuur van het eiland werd geïmplementeerd. Het boek leverde, meer nog dan zijn kandidaatsscriptie over arbeiders in Nickerie, kritiek op het kapitalisme. Niet alleen door het tonen van de ongelijke verdeling van macht en welvaart, maar soms ook in expliciete veroordelingen: ‘[D]e veronderstelde “gelijkwaardigheid” tussen twee ruilende partners waarbij de een diens arbeidskracht afstaat en de ander daarvoor een “eerlijk” loon geeft is een van de hardnekkigste mythen waarmee het kapitalisme zich handhaaft.’ (Ramdas 1988: 52)

Hoewel hij nog steeds een marxistisch perspectief aanhield, had hij in de jaren tachtig het stijve, politieke vocabulaire van de beweging grotendeels achter zich gelaten, en zich een soepeler, meer literaire toon aangemeten. Michiel van Kempen observeerde dat in de ontwikkeling van Anils stijl rondom deze periode ‘een belangrijke verschuiving naar de niet-ideologische, kleinmenselijke kant van de geschiedenis’ zichtbaar werd, die typerend zou zijn voor zijn latere werk. (Van Kempen 2012)

Anil zou inderdaad niet lang de ideologie van het marxisme volgen, maar bleef wel de waarde van de gewone mens zien. Dat werd langzaam maar zeker ook een stijlkenmerk en een vorm die hij later, als essayist bij *NRC Handelsblad* zou perfectioneren. Ook in zijn afstudeerscriptie trok hij zijn lezers het verhaal in door dicht op de huid van een personage te zitten. Het verhaal van de arme vrouw die dagelijks geconfronteerd wordt met de welvaart van haar rijke en ongeïnteresseerde zus, leidde hij als volgt in:

Op een onverwachte plek, in een kort zijstraatje van Santa Maria, staat een sprookjesachtige witte villa met een groot terras, boogramen en glazen schuifdeuren. Zij is gebouwd op een verhoging van ongeveer een meter en torent arrogant uit boven de armoedige omgeving. Dit huis is van Chia, de zuster van Bea. Bea zelf woont aan de overkant [...] in een bouwvallig houten krot met twee donkere kamers, waarvan er één precies het oppervlak heeft van een tweepersoonsbed en de ander nog ruimte biedt voor een kast en een eettafel. Als Bea ’s middags op het erf de kleren van haar twee gehandikte kinderen wast kijkt ze weleens op: dan ziet ze de prachtige woning van haar zuster en wordt ze een beetje triest. (Ramdas 1988: 76)

Het perspectief dat hij in de scriptie koos, lag in de lijn van zijn optimistische houding van die tijd. Enerzijds wees hij, weer in de marxistische traditie, erop dat de mens beperkt wordt door de verhoudingen van een kapitalistische maatschappij, waarbij de een meer toegang heeft tot vrijheid en welvaart dan de ander. Sociale mobiliteit, oftewel het zich omhoog bewegen op de sociaal-economische ladder, zou in

Anils ogen daarbij niet alléén afhankelijk van de inzet van het individu zijn. Een samenleving, stelde hij, was als een dans, waarvan de regels voor veel mensen structureel beperkend waren. Dat betekende echter niet dat mensen in een achterstandspositie willoze marionetten waren. Vooruitgang lag binnen handbereik, maar het was een kwestie van analyseren, onderhandelen en hard werken: ‘Als dansers zoeken wij naar de bewegingsruimte, de handelingsruimte die er wel is, maar die ons niet in de schoot geworpen wordt. We zullen ervoor moeten strijden, binnen de beperking die ons door de dans wordt opgelegd.’ (Ramdas 1988: 162)

In de ogen van de jonge, ambitieuze Anil die in een lijn stond van sociale klimmers – zijn opa van vaderskant een eenvoudige landbouwer, zijn vader onderwijzer en hij zelf onderweg om een gerespecteerd publicist te worden – was geluk maakbaar, en waren opgelegde beperkingen niet meer dan een uitdaging om creatief te denken.

Toverformule

Met hetzelfde optimisme benaderde Anil de moeilijkheden waarmee hij als migrant geconfronteerd werd. Zoals hij als Hindostaans kind uit het district, in Paramaribo tussen de stadscreolen ook werd uitgedaagd om positie in te nemen, zo werd hij in Nederland opnieuw gedwongen na te denken over wie hij was. De meest voor de hand liggende keuze was die tussen Nederlander, Surinamer of Hindostaan. Maar elk van die keuzes hield iets anders in, afhankelijk van waar hij zich op de wereld bevond. Op elke plek waar hij eventueel thuis zou kunnen zijn, moest hij zich verhouden tot verschillende werelden – met alle verwarring van dien. In zijn vroege werk, bijvoorbeeld in zijn debuut *De papegaai, de stier en de klimmende bougainvillea* dat in 1992 bij De Bezige Bij uitkwam, was hij nog duidelijk overtuigd dat de migrant een begerenswaardige positie heeft in de moderne wereld. In plaats van te wentelen in zelfmedelijden, of zich te verliezen in de verwarring die gepaard gaat met migratie, kon de migrant er in Anils ogen voor kiezen de onzekerheid en de gespletenheid te verheffen tot iets begerenswaardigs. In plaats van nostalgie – de overheersende

emotie bij elke vorm van migratie – als ‘excuus voor het eigen falen’ (Ramdas 1993a: 19) te gebruiken, moest de migrant zijn unieke positie juist omarmen. De maakbaarheid van het leven strekte zich op deze manier uit tot het zelfbeeld, en daarmee ook tot de eigen, individuele identiteit.

Het klonk als een toverformule, die hij bovendien theoretisch ondersteunde met verwijzingen naar postkoloniale zwaargewichten als Stuart Hall en V.S. Naipaul. Het voelde echter ook wat gezocht. Als iemand die koortsachtig probeerde te ontkomen aan zijn eigen gevoelens van onmacht, en het ongrijpbare maar altijd aanwezige idee verloren te zijn. In de gesprekken die hij voerde met zijn vrienden in die tijd, tijdens lange avonden met wijn en muziek, werden deze thema’s keer op keer gewogen, in een poging om een manier te vinden zich aan dat onbestemde lot van de migrant-als-verliezer te ontkomen. Een paar jaar later, toen de onwrikbaarheid van de wereld tot hem begon door te dringen, schreef hij hoe zijn optimisme was voortgekomen uit de hoop om met de theorie, de werkelijkheid naar zijn hand te zetten:

Ik herformuleerde mijn staat, draaide de werkelijkheid een halve slag en representeerde mezelf als het meest begerenswaardige type van deze tijd. [...] Ik charmeerde mijn omgeving met dit moderne en kosmopolitisch aandoende zicht op de lijdzame armzaligheid van de buitenlander; ik bevorderde de vreemdeling met terugwerkende kracht tot het personage van de toekomst en gaf mezelf daarmee een lucratieve positie in de wereld. (Ramdas 1996: 30)

Hall benadrukte net als Anil de intrinsieke waarde van een gefragmenteerde identiteit voor de moderne samenleving. Tegelijkertijd echter, bevroeg hij zijn eigen houding als kind van de periferie, zoals hij de koloniale gebieden noemde, ten opzichte van het centrum dat het Westen was. Kon het niet óók zijn dat die optimistische houding, dat positivisme en het geloof in de vooruitgang-voor-wie-maar-hardgenoeg-werkt, een manier was om die plek in het centrum op te eisen als eigen? In zijn herinnering aan zijn studententijd in Oxford herin-

nert Hall hoe hij zich bewust was van de blikken en de reacties van andere studenten omdat hij vaak de enige kleurling in de kroeg, in het college, in de bibliotheek was. Hij zorgde ervoor geen krimp te geven en starende gezichten met een strakke blik te beantwoorden. Het was, schreef hij, alsof de universiteit de kern was van het werkelijk Britse. Dus het was van het grootste belang dat hij deed alsof hij daarin even vanzelfsprekend thuis was als de anderen. Maar, voegde hij er terugkijkend aan toe,

I sometimes wonder now how much of my reaction was a colonial hang-up: the response of the 'illegitimate' colonial 'son', reared in the shadow of empire, confronting his own estrangement from what had been fantasized for him as his true – 'parental' – people and home. (Hall 2018: 157)

Voor Anil gold evenzeer dat hij opgroeide in de schaduw van een westerse wereldrijk. In Nederland aangekomen, botste ook voor hem zijn gevoel van vervreemding met wat hem op school, in de literatuur en in de geschiedenislessen, was voorgehouden als zijn werkelijke thuis. De toverformule voor het omgaan met de ingrijpende ontworteling van de migratie, had uiteindelijk slechts tijdelijk vat op hem. Daarentegen zou de botsing van het zelf en zijn omgeving hem langzaam maar onvermijdelijk besluipen.

Said, Fanon, Hall, Appiah, Ramdas

Stuart Hall (1932-2014), de man die Anil de omtrekken voor zijn manier van denken over identiteit aanreikte, was een Brits-Jamaicaanse cultureel theoreticus en socioloog met wie hij veel persoonlijke raakvlakken had. Zo groeiden ze beiden op in een voormalige kolonie: Hall in Jamaica, Ramdas in Suriname. Allebei migreerden ze als negentienjarige vanuit de West Indies naar het oude vaderland, allebei om te studeren, en allebei met uitgesproken intellectuele ambities. Allebei bewogen ook, vanuit hun positie als relatieve buitenstaander, langs de lijnen van samenleving, etniciteit en identiteit. Anil las het werk van Hall tijdens zijn studie. Onder de indruk van zijn theorieën

en ervan overtuigd dat deze van belang waren voor het denken over de veranderende samenleving in Nederland, nam hij het initiatief om Halls werk te bundelen. Zijn goede vriendin Ien Ang hielp hem de essays te vertalen en samen te stellen. Ze brachten ze onder de titel *Het minimale zelf en andere opstellen* uit bij SUA Amsterdam, dezelfde socialistische uitgeverij die Anils scriptie in 1988 als boek had uitgebracht.

In de inleiding die Anil voor het boek schreef, merkt hij met nauwverholen bewondering op dat Hall ideeën van verschillende abstractieniveaus soepel met elkaar weet te verenigen, en het type auteur is dat zich langs de randen van verschillende vakgebieden beweegt, erin slagend om deze gebieden met elkaar te verbinden. De beschrijving die Anil geeft van de aard van Halls werk (een ‘levendige afwisseling van de algemene, abstracte theorie met concrete, voor iedereen herkenbare situaties’ (Ramdas 1991a: 7)) is een typering die later in elk geval ten dele op het werk van Anil zelf zou slaan. In de charismatische en erudiete Hall zag hij een van zijn grootste voorbeelden. Iemand naar wie hij graag zijn eigen ambities modelleerde. ‘Stuart Hall,’ zo schreef hij later terugkijkend op zijn vroege bewondering, ‘kwam uit Jamaica, een mooie zwarte man, voornaam marxist, uitmuntend socioloog en televisiemaker, alsook een man die gevoelig kon formuleren, die beeldend kon spreken, met hartstocht en humor.’ (Ramdas 2017: 24)

Het waren niet toevallig eigenschappen die hij zelf hoog in het vaandel droeg: gevoelig formuleren, met hartstocht en humor. Halls ideeën over multiculturele samenlevingen en de rol van identiteit daarin bloedden duidelijk door in Anils werk, maar de Britse theoreticus was bepaald niet de enige die hem een kader bood voor zijn denken. Van Edward Said tot Kwame Anthony Appiah, en van Benedict Anderson tot Nawal El Saadawi: Anil kende het werk van zijn tijdgenoten goed. Hij was al in Suriname voorbereid om het gewicht van de schrijvers te dragen die hij tijdens zijn studie in Amsterdam zou leren kennen. Toen hij naar Nederland vertrok om te studeren kwam hij intellectueel al heel goed beslagen ten ijs. Zijn belezenheid strekte bovendien veel verder dan die van de meesten van zijn autochtone studiegenoten, die in het curriculum van hun Nederlandse scholen een

veel minder breed scala, om niet te zeggen: een overwegend eurocentrisch spectrum, van denkers en schrijvers aangeboden hadden gekregen. Dat verschil in perspectiefrijkdom zou zich na zijn studie in een bepaald opzicht alleen maar vergroten. Toen hij in 1993 en 1994 zijn programma *In mijn vaders huis* samenstelde, kwam hij uit bij een indrukwekkende verzameling van belangrijke postkoloniale denkers, voornamelijk uit het buitenland. Hoewel zijn gasten verschillende sociale of politiek-culturele achtergronden hadden, waren het allemaal schrijvers of intellectuelen die reflecteerden op de postkoloniale werkelijkheid van de jaren negentig. Voor een belangrijk deel van het Nederlandse televisiepubliek waren deze denkers wellicht nieuw, maar Anil had de ideeën van sommigen van hen al tijdens zijn studie kritisch tot zich genomen. Het programma was voor hem niet alleen een manier om in zijn ogen belangrijke ideeën met de wereld te delen, maar ook een kans om de mensen die hij zo bewonderde, schrijvers van boeken die hij had verslonden, het hemd van het lijf te vragen.

Zo vertrouwd was hij met de 'grotere' wereld van ideeën buiten Nederland, dat het hem zeker moet zijn opgevallen hoe relatief weinig bereik die schrijvers en wetenschappers hier hadden. Terwijl Stuart Hall bijvoorbeeld ook nu nog geldt als een belangrijk cultuurtheoreticus, en zijn opvattingen over multiculturalisme in Groot-Britannië grote invloed hebben gehad, zou Hall in Nederland – buiten de faculteiten geesteswetenschappen – nagenoeg onbekend blijven. Indicatief voor hoe weinig bereik dergelijke theorieën over de postkoloniale wereld in Nederland hadden (en hebben) is wellicht de reactie van Ellen Jens, regisseur bij de VPRO, op Anils idee om voor dit nieuwe tv-format invloedrijke wetenschappers uit te nodigen:

Hij wilde iets met 'denkers' doen. Het werd *In mijn vaders huis*, een serie interviews met onder anderen Stuart Hall en Edward Said. Jens raakte al snel van Ramdas onder de indruk. [...] 'Hij sprak over mannen waar ik nog nooit van gehoord had alsof het wereldwonderen waren.' (Verbraak)

De mannen over wie Anil sprak waren weliswaar geen wereldwonderen, maar ze waren wel degelijk grote wetenschappers. Hun onbe-

kendheid in Nederland zegt niet zozeer iets over Anils persoonlijke enthousiasme, als wel over het gebrek aan bereik van hun ideeën in Nederland. Of, omgekeerd, over het gebrek van interesse onder Nederlandse intelligentsia voor postkoloniale thema's. Anil leek daarmee eenzaam te staan in zijn interesse voor hun gedachtegoed of voor het gebied waarover hun ideeën zich uitstrekten. Hij leek op een plek te zijn geland, kortom, met een aanzienlijk nauwere blik dan het kosmopolitisme waar hij zich zo door aangesproken voelde. In zijn werk is zijn intentie om de blik van zijn lezers te verruimen echter altijd voelbaar geweest: hij zou, links en rechts strooiend met namen en boektitels, zijn publiek persoonlijk introduceren aan de denkers en schrijvers die ze over het hoofd zagen. Die verruimende blik, zegt Bram de Swaan, de toonaangevende socioloog die Anil kort begeleidde bij zijn proefschrift, was een belangrijk onderdeel van Anils grote ambities. Tegelijkertijd betekende het een even grote last. De last was verbonden, vindt De Swaan, aan de gemeenschap, en zijn huidskleur. Anil droeg de verantwoordelijkheid van de groep en de verantwoordelijkheid van iedereen die niet wit was vanzelfsprekend met zich mee – zelfs als hij dat niet zou willen. Hij mocht niet falen omdat dit op 'de rest' zou afgeven. Hij mocht bovendien niet falen van zichzelf, omdat hij grote plannen had voor het leven. Anil stond bovenal één ding voor ogen, denkt De Swaan: als denker serieus genomen worden. Volledig los van zijn afkomst, of zijn huidskleur:

En hij keek ook naar het voorbeeld van vooral Engelse en Amerikaanse en Franse schrijvers die dat wél bereikt hadden. Er waren er natuurlijk wel een paar, James Baldwin, W.E.B. Du Bois in Amerika en natuurlijk Frantz Fanon – dat waren de mensen die door het linkse establishment vrij gauw werden toegelaten. Je hoeft niet links te zijn om te zeggen dat Fanon belangrijk is. Die is erkend.

De erkenning als denker, als iemand van gewicht, voorbij de grenzen van politieke oriëntatie – dat was waar Anil op inzette toen hij vers van de universiteit het Nederlandse veld overzag. De vraag is natuurlijk of die andere last – die van zijn kleur – hem daarbij in de weg zat.

Optimistisch als hij was, ging hij er denkkelijk vanuit dat in de meritocratie van de westerse samenleving alleen de kwaliteit van het werk telde. Fanon, Naipaul, Hall, Appiah – al deze postkoloniale schrijvers en denkers waren erin geslaagd om werkelijk iets waardevols toe te voegen aan het denken over de contemporaine wereld en kregen daarvoor wereldwijde erkenning. Dat zou hem vast en zeker ook kunnen lukken.

Bram de Swaan vraagt zich echter af of Nederland niet een heel andere omgeving bood dan bijvoorbeeld Frankrijk of Engeland. Of er hier überhaupt ruimte was voor iemand als Anil, in 'een milieu dat toch wel heel blank en heel mannelijk was. Er is eigenlijk geen voorbeeld van een donker iemand die dat gehaald heeft. Wie uit de koloniale of uit de gekleurde wereld heeft de statuur van een denker bereikt? En dat is een kwestie ook van toegelaten worden.'

Maar de jonge hemelbestormer Anil wachtte niet tot hij zou worden 'toegelaten'. Hij had geen toestemming nodig van de autochtone goegemeente om te dromen van een carrière als wetenschapper of schrijver. Hij was ervan overtuigd dat hij iets waardevols te vertellen had en weigerde zijn persoonlijke ervaring als Hindostaanse Surinamer, of als migrant, te bagatelliseren of ontkennen. In plaats daarvan erkende hij, in lijn met de beroemde denkers die hij las, de waarde van die ervaring voor iemand die de moderne tijd probeerde te duiden. Die bijzondere positie stond hem eerder voor ogen dan de tragedie van het onbegrip dat vanuit alle kampen op de loer lag. Hij zou de wereld verheffen, en die wereld – dacht hij toen nog – was er een die ervoor openstond om verheven te worden.

Grote beloftes

Toen Anil het manuscript van zijn doctoraalscriptie inleverde om er een publiksuitgave van te maken, moest er nog wel wat aan gesleuteld worden. Pieter Hilhorst herinnert zich hoe Anil en Ien Ang erover spraken dat de tekst aanvankelijk te academisch was. Het was de suggestie van de redactie dat Anil er meer observaties van de mensen en van de omgeving in zou opnemen. Die observaties maakte hij ech-

ter al tijdens zijn onderzoek, getuige de brieven die hij in 1985 vanuit Curaçao aan zijn zus Kawita schreef: ‘Nu zit ik bijvoorbeeld op de patio voor het huis, op een tuinstoeltje, kussen op schoot, papier erop. Het is stil om me heen, de zon heeft last van de wolken, de wind waait zacht, ergens klinkt zachte muziek, iets dweperigs van Julio Iglesias.’¹²

Dit soort passages uit zijn persoonlijke correspondentie spiegelde de manier waarop hij naar de wereld keek. Zoals dat ook in *De strijd van de dansers* gebeurde wanneer hij de mensen die hij als onderwerp nam, in hun omgeving plaatste, waarmee de omgeving en de interactie met die omgeving mede centraal kwamen te staan. Het boek werd een sociologisch onderzoek, vervlochten met subtiële observaties van mens, gedrag en omgeving. Zoals hij een van zijn hoofdpersonen op Curaçao omschreef, een vrouw die geliefd was door haar gemeenschap omdat ze zelfs nadat ze een fortuin had gemaakt, in de volkswijk van haar jeugd was blijven wonen: ‘Nu is ze niet zo rijk meer, hoewel ze voldoende gouden sieraden heeft om nog jaren te kunnen leven. Overdag zit ze in haar schommelstoel bij de deuropening van haar woninkje en blijft zo op de hoogte van alles wat zich in de directe omgeving afspeelt.’ (Ramdas 1988: 64)

Wetenschap en journalistiek

Na zijn afstuderen wist Anil nog niet precies welke weg hij in zou slaan. Maar het was het begin van een nieuw decennium, en hij trad de wereld in met een hoofd vol kennis, met het gevoel in een traditie van inspirerende internationale intellectuelen te staan en een brandende ambitie die hem niet meer zou verlaten. Grote dingen stonden te gebeuren, dat wist hij zeker. De journalistiek lonkte, maar er was ook nog altijd de droom om – net als zijn vader – onderwijzer te worden. Maar dan een onderwijzer die een tree hoger op de maatschappelijke ladder stond. Hoogleraar, bijvoorbeeld. Na zijn afstuderen accepteerde hij een positie als onderzoeker aan de UvA. Zijn onderzoek richtte zich op de manier waarop verhalen van asielzoekers worden geïnterpreteerd door de IND. Een gewaagd onderwerp in een tijd waarin migratie een steeds stekeliger politiek thema aan het worden

was. Hij zou promoveren onder tekstwetenschapper Teun van Dijk, met de socioloog en politicoloog Bram de Swaan als copromotor. Van Dijk en De Swaan maakten in die tijd (1986-1990) allebei binnen hun eigen disciplines naam met onderzoeken naar mondialisering en veranderende samenlevingen. Ze publiceerden veel, waren allebei knap om te zien en beiden getrouwd met betoverend mooie én intelligente vrouwen (Van Dijk met de wetenschapper Philomena Essed en De Swaan met de Surinaams-Nederlandse schrijver Ellen Ombre). Twee invloedrijke mannen met een onderling 'ritselende rivaliteit' zoals De Swaan het later zou noemen. Het zal geen toeval zijn geweest dat Anil juist voor de meer zichtbare hoogleraren koos om zijn proefschrift te begeleiden. Hun namen waren op zichzelf al een zeker keurmerk.

Intussen zette hij ook in op dat ándere spoor, de journalistiek. Eerder al had hij een cursus Wetenschapscorrespondentie gevolgd, om te leren hoe hij kennis voor een niet-wetenschappelijk publiek om kon vormen.¹³ Toen zijn scriptie als publiekseditie op de markt was gekomen, werd die besproken in de *Weekkrant Suriname*. Het was eerder een samenvatting dan een bevredigende bespreking (de journalist beschreef hem foutief als 'De uit de Ned. Antillen afkomstige Anil Ramdas' (Lionarons 1989)), voor een krant bovendien die niet de statuur had die Anil zocht. Het hoogst haalbare, in zijn ogen op dat moment, was als *De Groene Amsterdammer* aandacht aan zijn boek zou besteden. Het was het blad dat hij als student het meest bewonderde vanwege de jonge, getalenteerde journalisten die eraan verbonden waren en die 'een aantrekkelijk soort vrijmoedigheid' aan de dag legden. (Ramdas 1996: 116) Dus stuurde hij het boek, tot twee keer toe, op naar de redacteur die in zijn ogen een van de beste schrijvers van het weekblad was: Stephan Sanders. Er was hem alles aan gelegen om juist bij dit tijdschrift, en juist bij Sanders, voet aan de grond te krijgen.

Decennia later herinnert Sanders zich de vasthoudendheid van de onbekende jongeman die later een van zijn beste vrienden zou worden. Het boek was twee keer naar de redactie gestuurd, specifiek aan hem gericht met een begeleidende brief. Hij had boek en brief beide

keren opzijgeschoven zonder de intentie om er verder aandacht aan te besteden. En toen, op een van de zeldzame dagen dat Sanders op de redactie werkte in plaats van thuis, werd hij gebeld 'door ene Anil' die hem vanaf de andere kant van de lijn zei: 'Ik heb je nou al twee keer een boek opgestuurd, je moet het toch ergens hebben.' Een opvallend brutale actie die Sanders dan ook enigszins overviel. De begeleidende brief bleek een uitgebreid exposé te zijn over de publicaties van Sanders in het weekblad. Sanders legde volgens Anil een grote gevoeligheid aan de dag voor de etnische verhoudingen in Nederland, en daarom zou juist hij zijn boek moeten bespreken. Na deze onverwachte lofrede zegde hij toe om de jonge schrijver te ontmoeten in café Walem aan de Keizersgracht, toentertijd een plek waar 'hip en postmodern' Amsterdam elkaar trof. (Sanders 2013: 9) Dat Anil het café niet kende, was voor Sanders een teken aan de wand: 'Man die Walem niet kent', schreef hij in zijn agenda, als aantekening over deze jongen die duidelijk niet op de hoogte was van de ins en outs van de Amsterdamse journalistieke goegemeente. (Sanders 2013: 9) Een outsider, zou je kunnen zeggen, op zoek naar een toegang naar binnen.

In die tijd was het ongebruikelijk om foto's van redacteuren of columnisten te plaatsen, en de naam 'Stephan Sanders' klonk autochtoon genoeg, dus Anil had voetstoots aangenomen dat hij te maken zou hebben met een welwillende Nederlander. Sanders was echter een bruine twintiger met dreadlocks – heel iemand anders dan wie Anil had verwacht. Wat er gebeurde toen Anil die door hem zo bewonderde *Groene*-redacteur voor het eerst zag, is door Sanders later vaak naververteld.¹⁴ In de memoir over Ramdas die Sanders jaren later schreef, herinnert hij zich hoe deze bij hun ontmoeting uitriep: "Maar jij bent ook BRUIN," en dat was niet minder dan een hartenkreet, een constatering die alles verklaarde.' (Sanders 2013: 9-10) Het was het begin van een innige maar ook turbulente vriendschap, waarin Anil aan Stephan van meet af aan duidelijk maakte dat er meer aan de hand was dan kameraadschap, meer dan liefde; ze waren familie, broers van elkaar. Een band die weliswaar laat en onverwacht ontdekt was, maar die nooit meer verbroken mocht worden. Hij had daartoe, schreef Sanders

later, ‘al een gedetailleerd plan [...] klaarliggen voor een gemeenschappelijke toekomst, waarbij inbegrepen langdurige en intensieve samenwerking, een hecht familiair verband, gezamenlijke buitenlandse reizen, en een eeuwigdurende zielsverwantschap’. (Sanders 2013: 10-11)

De vriendschap was tevens een introductie in de wereld waarnaar Anil zo nieuwsgierig was. Dat Sanders niet wist was, bood hem bovendien een veilige haven van waaruit hij dit nieuwe gebied kon ontdekken. En omdat Sanders was opgegroeid als Nederlander, diende hij als een soort informant over ‘alles wat Nederlands’ was. Vanaf die allererste ontmoeting werd Sanders door zijn nieuwe vriend – of eerder: broertje – bestookt met vragen over westerse etiquette, klassieke muziek, Duitse en Franse literatuur. In *Badal* zegt de hoofdpersoon dat hij zich een barbaar voelt vergeleken met mensen die thuis zijn in de klassieke muziek. ‘Weet je wat ik zo erg vind? Dat ik zo slecht opgevoed ben [...]. Ik wist niet eens hoe je de naam Dvořák spelde. Zulke dingen weet ik gewoon niet.’ (Ramdas 2012: 250)

Daarmee was overigens niet gezegd dat Anil de enige was die leerde van hun gesprekken. Hij deelde vol vuur zijn eigen kennis met Sanders, en als er een onderwerp was waarin zijn nieuwe vriend niet thuis was dan vulde hij de hiaten enthousiast op. Sanders wist bijvoorbeeld weinig van films, terwijl Anil van zowel Bollywood als Amerikaanse cinema goed op de hoogte was. En hoewel Sanders een bewonderaar was van James Baldwin en zich haastte te zeggen dat dit niet was ‘omdat hij toevallig zwart’ was, kon Anil hem uitleggen dat wat hem in diens werk aansprak niet los te zien was van de ‘zwarte’ thematiek waarin dat werk ingebed was.

Sanders zou Anils debuut niet bespreken – misschien was hun vriendschap voor een recensie al te snel te innig geworden – maar Anil kreeg na hun kennismaking wel de kans om stukken te schrijven voor het weekblad dat hij zo bewonderde. Het waren meteen twee artikelen, die gelijktijdig werden geplaatst in *De Groene Amsterdammer* van 12 juli 1989. Gezien het gewicht dat het tijdschrift had voor de jonge,

ambitieuze Anil is het belangwekkend om te kijken naar de inhoud van zijn debuut. De manier waarop hij verkoos zijn officiële intrede te maken in die door hem zo bewonderde wereld van ‘onderwerpen die hij niet begreep. Nederlandse dichters, klassieke muziek, theater, beeldende kunst; werelden die hem zo mooi en verheven leken, maar waar hij weinig van af wist’ zegt immers iets over wie hij was, toentertijd, en wie hij wilde zijn in de ogen van de ander. (Ramdas 2012: 47)

Migrantenvorsers voor een Groen publiek

De Groene Amsterdammer had in 1989 een lezerspubliek van overwegend hoogopgeleide, sociaal betrokken mensen. Thema’s waarover de lezers geïnformeerd wilden worden, en waarvoor ze zich niet zelden persoonlijk inzetten, waren (naast het milieu en vredesbewegingen) ontwikkelingssamenwerking en het bestrijden van racisme. De redactie van het tijdschrift was gehuisvest aan het Westeinde, tegenover het imposante gebouw van de Nederlandse Bank. Het was een statig oud pand dat in 1989 sterk aan renovatie toe was. De ooit schitterende parketvloeren waren volledig versleten, er lagen ouderwetse loden leidingen en gietijzeren verwarmingen. Het was soms moeilijk manoeuvreren tussen de stapels kranten en boeken en de uitgebreide knipselarchieven van *De Groene* zelf, en het vergeelde papier van het tijdschrift *De Waarheid*, dat zijn archief aan de redactie had geschonken. De muizen, herinnert hoofdredacteur Xandra Schutte zich, renden er door het pand. Anil voerde *De Groene* in zijn roman *Badal* later op als ‘het Weekblad’. Over de redactieruimtes schreef hij:

Aan de zijkant van de traptreden lagen stapels vergeelde kranten, met touw vastgebonden. De redactieruimte waar hij moest wachten had een absurd hoog plafond, waardoor die veel groter leek dan die was. In het midden waren houten tafels tegen elkaar geschoven die, net als de kozijnen van de grote ramen, zo vaak waren overgeschilderd dat je met je nagels streepjes kon trekken. (Ramdas 2012: 47)

Toen Anil bij het tijdschrift begon, was Martin van Amerongen er de hoofdredacteur. Xandra Schutte, die sinds 2008 deze functie vervult, begon kort na Anil bij *De Groene* te werken. Van Amerongen, zegt ze, was dodelijk verlegen maar enorm bevlogen. Hij bestierde het blad vanuit zijn ‘kantoor’: een groot uitgevallen bezemkast naast de vergaderruimte waar hij ’s ochtends vroeg aan zijn bureau tussen bescheiden bustes van klassieke componisten zat en Mozart en Schubert draaide. Van Amerongen kwam bij *Vrij Nederland* vandaan, waar hij bekendstond als ‘redacteur “seks, geweld, geestelijk leven en dode Duitse dichters”’. (Hartmans 545) Rob Hartmans, die de geschiedenis van *De Groene Amsterdammer* bestudeerde, beschreef hem als een volstrekt uniek figuur in de Nederlandse journalistiek, met een scherpe neus voor journalistiek talent en ‘een voorkeur voor dwarse, nog ongetemde jongeren die met veel elan de wereld willen bestormen’. (Hartmans 613) Naast Anil was Stephan Sanders de enige kleurling op de redactie. Het was een moment waarop een grote behoefte was aan nieuwe stemmen, en de stemmen met een migratieachtergrond waren extra welkom.

Anil maakte zijn debuut met een aantal artikelen. Het ene stuk was een interview met Ruben Gowricharn, het ander een portret van V.S. Naipaul. Gowricharn, op dat moment wetenschappelijk onderzoeker bij de sociale dienst in Rotterdam, adviseerde de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid over minderheden. De vraag die de Raad wilde beantwoorden was of de hoge werkloosheid onder allochtonen te wijten was aan gebrek aan scholing, of aan discriminatie op de werkvloer. Een vraag die, volgens Anil in de inleiding van het artikel, de nieuwste trend was in de ‘kringen van migrantenvorsers’. (Ramdas 1989a)

Arbeid adelt niet altijd, stelde Gowricharn in het interview. Hij bedoelde ermee dat niet alle werkloze migranten per se bezig zijn met het vinden van een baan. Ze zien zich vaak geconfronteerd met de gevolgen van grote culturele verschuivingen, en zijn daar te sterk door bevangen om over omscholing of andere arbeidstrajecten na te denken. Hij noemde als voorbeeld een Hindostaan die na tien jaar zijn

baan bij een autogarage verliest en met pijn in zijn hart ziet hoe zijn rol in de samenleving en in zijn gezin uitgespeeld raakt. Terwijl iedereen om hem heen moderniseert, wordt hij steeds meer een irrelevant figuur. Het leidt tot verslaving, depressie, ellende. 'De werklozen onder de migranten zitten met veel meer beslommeringen dan het vinden van een baan. [...] Hun probleem is niet alleen gebrek aan geld, maar een gebrek aan welzijn.' Deze observaties leidden overigens niet tot een oproep tot medelijden. Gowricharn leek vooral de realiteit van de multiculturele samenleving te willen schetsen; er was simpelweg meer aan de hand dan men dacht. Een eenvoudige oplossing leek hem daarom niet voorhanden.

Opvallend is dat het idee dat in Nederland racisme op veel en soms onzichtbare manieren voorkomt, in het gesprek uit de weg leek te worden gegaan. Ja, zei Gowricharn, er zou sprake kunnen zijn van racisme. Vooral op de markt voor geschoolde, middenklassenbanen zoals bijvoorbeeld bij een verzekeringsmaatschappij, waar allochtone sollicitanten minder vaak aangenomen leken te worden. 'Maar zelfs hier moeten we niet te snel grijpen naar "racisme" als verklaring,' schreef Anil. En hij citeerde zonder tegenwerpingen Gowricharns duiding van die discrepantie: 'Een Hollandse jongen met een keurige stropdas wekt meer vertrouwen bij tante Mien dan die Surinamer met een paarse pet, rode schoenen en een groene broek. Zelfs als die Surinamer beter geschoold zou zijn verliest hij de concurrentiestrijd, omdat deze beroepsrichting nu eenmaal draait op uiterlijke kenmerken.'

In het artikel vallen twee dingen op. Ten eerste dat 'links-progressief' Nederland al in de jaren tachtig kritisch is geweest op de multiculturele samenleving. Hier werd immers al gesteld dat Nederlandse mores niet vanzelfsprekend aansloten bij de heel specifieke problematieken van de verschillende migrantengroepen. Dat bovendien lang niet iedereen vooruit wilde komen, en iets wilde bijdragen aan de maatschappij. Waar later nogal eens werd gezegd dat 'links' weg heeft gekeken van de knelpunten die werden veroorzaakt door immigratie, blijkt teruglezend in een prototypisch links tijdschrift als *De Groene*

Amsterdammer dat dit niet waar is. Om het tot het werk van Anil Ramdas te beperken: dit eerste stuk dat hij in *De Groene* publiceerde liep voor op de latere artikelen waarin hij zou wijzen op het gevaar van een nonchalante houding jegens migratie en samenleving. Het essay van Paul Scheffer – ‘Het multiculturele drama’ – dat dit thema als uitgangspunt had, borduurde in die zin voort op wat Anil al jarenlang aan de kaak stelde. Iets wat Scheffer trouwens altijd erkend heeft.

Het tweede dat opvalt aan het stuk is hoe kritisch het is op migranten. Zij willen volgens Gowricharn soms helemaal geen hulp: ‘men kwam hier voor medische en sociale veiligheid, en niet zozeer om te werken’. De hulp van goedwillende Nederlandse instanties viel daarom plat: ‘Je helpt iemand naar de overkant van de straat die helemaal niet naar de overkant wil.’ (Ramdas 1989a) Het artikel bagatelliseert tegelijkertijd de eventueel racistische houding van de Nederlanders waarmee migranten te maken krijgen. Hierin schemert de houding door van de eerste generatie migranten, waartoe Ramdas en Gowricharn behoorden. Zij hadden zichzelf opgepakt en van de ene naar de andere plek getransporteerd. Dat op een andere plek, andere mores golden – waaronder de regels voor welk uiterlijk vertrouwen opwekt, en welk kennelijk niet – nam men voor lief. Het idee dat het ‘nu eenmaal’ zo is, was voor hen geen aanleiding om het racisme te noemen. Eerder was het een oproep om óndanks de vooroordelen te zorgen dat je als migrant vooruitkwam. Het is niet onbelangrijk om te beseffen dat dit stuk was geschreven door een immigrant die een andere immigrant interviewde over het migrantenvraagstuk, voor een opinietijdschrift met een overwegend progressief links, maar vooral ook: wit, publiek. Terwijl enerzijds werd gewezen op de problematiek van de migratie, werden anderzijds de witte lezers van *De Groene Amsterdammer* gerustgesteld; zij hadden geen racistisch aandeel in de problemen van de migranten. ‘De ideologen die het racisme van werkgevers als oorzaak van het kwaad poneren kunnen volgens Gowricharn niet langer serieus worden genomen,’ schreef Anil. En: ‘Wat heb je aan de stelling: *jullie zijn satanskinderen, want jullie discrimineren?* Je koopt er niets voor en je kunt het ook niet hard maken.’ (Ramdas 1989a)

Naipaul: een Caribische nestbevuiler

In hetzelfde nummer van het tijdschrift voerde Anil onder de titel 'Een Caribische nestbevuiler' een andere hoofdpersoon met Indiase wortels op: de Britse schrijver Vidiadhar Surajprasad Naipaul. Het stuk is met voelbaar plezier geschreven ('V.S. Naipaul is een korte, gedistingeerde hindoestaanse man, die op foto's kijkt alsof hij zich in een onwelriekende ruimte bevindt'). (Ramdas 1989b) Het lijkt alsof Anil zichzelf herkende in Naipaul. En dan was het niet eens zozeer de herkenning die Ramdas moet hebben gehad van de Caribische Hindostaan Naipaul, maar eerder de herkenning (of de verleiding) van het onafhankelijke, kosmopolitische wereldbeeld van de grote Naipaul.

Zeven jaar eerder had de beroemde schrijver Amsterdam bezocht, en dat was niet onopgemerkt gebleven. Meerdere kranten maakten er melding van dat Naipaul zijn bezoek vroegtijdig beëindigd had omdat hij de gesprekken met het Nederlandse publiek ondermaats vond ('Schrijvers jagen Naipaul direct terug naar huis', kopte *de Volkskrant*)¹⁵ en omdat hij ontevreden was over het hotel waar de organisatie hem had ondergebracht.

Maar voordat Naipaul vertrok, had Anil nog de kans gekregen om hem te ontmoeten. Hij was zonder uitnodiging naar een bijeenkomst gegaan waar Naipaul zou worden geïnterviewd. Het was, zo schreef hij zelf in *De Groene*, een idee geweest van een Hindostaanse vriend. Die zei dat een beschaafde club als de internationale schrijversorganisatie PEN hun, kleurlingen, vast niet de toegang zou weigeren. Ze kwamen inderdaad zonder moeite binnen en bleken bovendien de enige kleurlingen in het publiek te zijn. Tot hun grote schrik kwam Naipaul persoonlijk naar ze toe om een gesprek aan te knopen. Hij vroeg de jongens wat ze deden. 'Studeren? Prachtig, en daarna? Ik vertelde over mijn wens ooit terug te gaan naar het Caribisch gebied. "Terug naar de bush-bush? Waarom?" Ik was verbijsterd, in mijn onschuld furieus. Ik stamelde iets over de kosten van mijn opleiding, die door de Surinaamse gemeenschap werden opgebracht, over de daaraan verbonden morele verplichtingen. Naipaul trok zijn neus op voor

mijn praatjes: hier heb je de beschaving gevonden, alleen hier kun je je ontplooien, zei hij beslist en keerde zich om.’ (Ramdas 1989b)

In een verslag dat gespreksleider John Jansen van Galen volgens Anil in de *Haagse Post* over de avond schreef, werd er gesproken over twee kleurlingen die Naipaul zouden hebben beledigd. ‘Een van die kleurlingen was ik,’ schreef Anil jaren na de ontmoeting. Naipaul zou bij het weggaan over Anil en zijn vriend gezegd hebben: ‘They better go back to their country – hoorde men Naipaul afwerend zeggen – and bang their drums.’ (Ramdas 1989b)¹⁶

De ontmoeting was volgens Anil tekenend voor de grillige verhouding tussen Naipaul en de inwoners van de Cariben, en voor het buitengewoon prikkelbare karakter van de schrijver. Tegelijkertijd leek hij iets te herkennen, of misschien zelfs te bewonderen, in de houding van Naipaul. Een paar bladzijdes eerder in hetzelfde nummer van *De Groene* had Anil bij monde van Gowricharn gewezen op de onwil van een deel van de migranten om te werken. Daartegenover stelde hij nu Naipaul, de wereldberoemde en dus geslaagde migrant, en diens onwankelbare geloof ‘in vooruitgang en succes’. Met daarbij de belangrijke toevoeging: ‘voor wie werkelijk volhardt en doorzet’. Naipaul, dus, als voorbeeld van de migrant die óók bestaat. Niet het type dat zich uit het veld laat slaan door culturele verschillen en racisme. Maar iemand die de mogelijkheden die het Westen bood met twee handen aangreep. Iemand met wie Anil zich zou kunnen vereenzelvigen. Naipaul was in meerdere opzichten een voorbeeld. Hij diende, in Anils eigen woorden, als ‘een vader voor onze prille Caribische identiteit’. (Ramdas 1989b) Van sommige lessen die deze vader hem leerde, nam hij afstand. Andere lessen achtte hij juist waardevol.

Het artikel is een korte, maar intelligente en wonderschone analyse van Naipauls werk. Het geeft bovendien een goed inzicht in wat de jonge Anil belangrijk achtte op het moment waarop hij zelf bezig was het podium te betreden. De overeenkomsten tussen hem en zijn literaire held waren evident. Welke eigenschappen en standpunten van de schrijver hij benadrukte, en welke hij juist in twijfel trok, schetsten indirect zijn eigen beeld van de wisselwerking tussen schrijverschap, literatuurovertuiging en migratie.

Naipaul ergerde zich volgens Anil aan ‘de afwezigheid van enige literaire belangstelling voor de maatschappelijke werkelijkheid’ die er onder moderne schrijvers leek te zijn. Het leek een vooruitwijzing naar het standpunt dat Anil tien jaar later in zou nemen, en waarin hij de Nederlandse literaire wereld ervan beschuldigde met de rug naar de (multiculturele) werkelijkheid te staan. Hij gebruikte toen het pas verschenen boek *De buitenvrouw* van Joost Zwagerman als voorbeeld om te beweren dat de Nederlandse letteren geen enkele interesse toonden voor wat er buiten de roomblanke Amsterdams-literaire kringen gebeurde. Het essay zou het begin zijn van een venijnige polemiek tussen hem en Zwagerman, culminerend in een ruzie over hoe de autochtone arbeidersklasse door Ramdas genoemd mocht worden. Hier, in een van de eerste stukken die Anil publiceerde, toonde hij al zijn gevoeligheid voor de spanning tussen de schrijver en de wereld. Weliswaar bij monde van V.S. Naipaul, maar het geeft te denken dat van alle eigenschappen die de uitgesproken Naipaul aan de dag legde, Anil juist ook deze naar voren schoof. Het kwam neer op de overtuiging dat de wereld niet uit te wissen was in een literair werk. Of eigenlijk, dat was hij wel, want dat was wat talloze witte schrijvers in de westerse literatuur deden. Hun navelstaarderij leidde echter tot niets meer dan eloquente egodocumenten die de schrijver en zijn binnenwereld centraal stelden. Terwijl het er, in het ‘ouderwetse’ schrijverschap volgens Naipaul (en later ook Ramdas) juist om ging het leven te tonen. Dat stelde de migrantschrijver onmiddellijk voor een probleem. Want ‘welk leven zou dat zijn? De Engelse werkelijkheid was hem vooralsnog vreemd omdat deze zich voltrok achter gesloten deuren. Het Caribische straatleven kende hij maar al te goed, maar wie stond daar nou op te wachten?’ (Ramdas 1989b)

Naipaul zocht zijn weg uit deze tweespalt uiteindelijk door af te rekenen met zijn heimwee, en probeerde zijn geboorteplek voor eens en voor altijd achter zich te laten. Dat deze afrekening met het land van herkomst niet alleen geïnspireerd was door zijn eigen ontworteling of door zijn hoogstpersoonlijke worsteling met migratie, maar net zo goed door de buitenwereld die meekeek en de schrijver en diens werk inkleurde en een specifieke plek buiten de ‘normale’ litera-

tuur aanwees, dat zag Anil maar al te goed. Het was alsof er een keuze gemaakt móest worden; een schrijver uit de diaspora kon niet tot beide plekken evenveel behoren. Nadat Naipauls meesterwerk *A House for Mr Biswas* door een uitgeverij werd afgewezen als te exotisch voor de Engelse markt ('omdat je niet over Aziaten schrijft voor een westerse publiek'), zette hij door en maakt uiteindelijk naam als schrijver. Het eigenaardige, om niet te zeggen: het kwaadaardige, was dat hij nu hij succes had, werd geprezen om hetzelfde exotisme als waarvoor hij eerder genegeerd was geweest.

Na dat eerste succes publiceerde Naipaul in 1962 *The Middle Passage*, een reisverslag niet alleen over zijn geboorte-eiland Trinidad, maar over het hele Caribisch gebied – inclusief Suriname – waarin hij genadeloos afrekende met de bevolking van de verschillende landen uit de regio. Stuk voor stuk onderontwikkelde landen, schreef Anil, die nu eenmaal erg simpele mensen voortbrachten. “Er valt niets met ze te bespreken”, vindt hij [Naipaul, KA], “omdat hun reactie op de wereld, hun gevoel voor verbazing, hun lust tot onderzoek en hun nieuwsgierigheid oneindig veel beperkter zijn dan de mijne.” (Ramdas 1989b) Het was een fingerwijzing hoe Naipaul voortaan gelezen wilde worden: niet meer als exoot, niet meer als iemand uit de West Indies, maar als iemand die bandeloos was in de zin dat hij compleet losstond van plaats en volk. Hij kon niet langer gereduceerd worden tot zijn geboorteland wanneer hij het nest zelf expliciet bevuilde en verliet. Naipaul bond succesvol ‘de strijd aan met de regionalisering van zijn werk door definitief af te rekenen met de laatste resten jeugdsentiment’. (Ramdas 1989b)

De manier waarop Naipaul sprak over de bewoners van Trinidad, leek veel op de manier waarop Anil in 2009 over zijn eigen terugreis naar Suriname zou schrijven. Interessanter hier – ook omdat op het moment dat Anil dit portret van Naipaul schreef nog jaren verwijderd was van de publicatie van *Paramaribo, de vrolijkste stad in de jungle* – is dat het bewijst dat Anil zich al aan het begin van zijn carrière bewust was van de redenen die een migrantschrijver kan hebben om af te rekenen met zijn afkomst. En de voordelen die zo'n afrekening kan hebben, in de zin dat hij niet snel meer vergeleken zou worden

met andere (minderwaardige) schrijvers uit de regio. En misschien ook dat hij niet gebukt zou gaan onder de connotaties en aannames die er kleefden aan die specifieke afkomst. Het betekende, in het geval van Naipaul in de ogen van Anil, overigens niet dat het nieuwe thuisland klakkeloos werd omarmd. Daarvoor waren de verschillen te groot, of juist te klein (want de verlamdende stupiditeit die Naipaul in de Cariben beschreef, trof hij ook in het Westen aan). In elk geval speelde zich achter Naipauls 'façade van de heilige vader die bedroefd neerkijkt op zijn kinderen' een 'dramatische botsing tussen culturen' af. In plaats van dat drama op te lossen door zich te vestigen in een van die culturen, zich er als het ware in thuis te maken, zochten Naipauls romanpersonages onverbiddeijk de vrijheid op. 'De ware held levert zich niet over aan de mening van de groep, hij bedankt zelfs voor het lidmaatschap.' (Ramdas 1989b)

Het verschil tussen de schrijver en zijn omgeving was dus niet iets om op te heffen, maar juist iets wat intact gehouden diende te worden. Te vergroten, zelfs. Het was een afstand tot de wereld die ruimte schiep voor bespiegeling. Een zekere thuisloosheid gaf brandstof aan kritische observaties. Iets waar Naipaul, maar in diens voetsporen zeker ook de nog jonge Anil Ramdas, naar streefde. Over het type literair personage dat Naipaul opvoert, schreef Anil: 'Juist in het verschil tussen hem en zijn omgeving wil hij zijn erkenning bevechten.' (Ramdas 1989b) Alsof hij zichzelf modelleerde naar het personage dat hij zelf wilde zijn, vertelde hij een paar jaar later over zichzelf: 'Er zitten positieve kanten aan het behoren tot een minderheid. De vervreemding – het niet meer weten waartoe je behoort – kan ertoe leiden dat je je over allerlei dingen gaat verwonderen.' ('Leven in drie': 3) De vervreemding die eigen is aan een migrant leidde kortom tot een bijzondere positie. Een positie die een 'insider' bovendien niet kon bereiken. Want, voegde Anil er fijntjes aan toe: 'Iemand die alles vanzelfsprekend vindt denkt niet over dingen na.' ('Leven in drie': 3) Hij presenteerde zichzelf niet zomaar als schrijver, maar als postkoloniaaal schrijver die door zijn ervaring een bijzondere plek innam: een plek van waaruit hij iets waardevols kon toevoegen aan het gesprek. Een plek die aan hém was toegewezen en waar de westerse intellectueel niet kon komen.

In twee artikelen in hetzelfde nummer introduceerde Anil dus het belang van schrijvers en denkers van kleur voor het duiden van de huidige tijd. De kritische voetnoten van Ruben Gowricharn aan het adres van de werkeloze migrant waren een nuancering op het binaire beeld van de buitenlander als zielig slachtoffer dat geholpen diende te worden, óf als de uitvreter die zijn hand kwam ophouden in het rijke Westen. Door de lens van een wetenschapper als Gowricharn liet Ramdas zien dat de werkelijkheid een stuk weerbarstiger was: de migrant had meer dimensies dan hij in de vereenvoudigde blik van het Westen vaak toebedeeld kreeg. Hij kon slachtoffer én dader zijn. Dat vermogen tot nuancering maakte de blik van Gowricharn waardevol. Hetzelfde gold voor Naipaul. Terwijl hij gevierd werd in het Westen, beschouwden veel andere postkoloniale schrijvers hem als iemand die zich leek te schamen voor zijn afkomst en met zijn uitspraken in het gevele van het witte publiek trachtte te komen. In zijn autobiografie schreef die andere held van Anil, Stuart Hall, bijvoorbeeld over hoe Naipauls zelfhaat hand in hand ging met 'his irritating and uncritical anglocentrism'. (Hall 2018: 161) Naipauls woede was niet zozeer gericht tegen de Caribische of Indiase samenlevingen waartegen hij ageerde. Eerder was hij verwickeld in een strijd met zichzelf. En die innerlijke strijd resulteerde in de literaire verbeelding van de ineenstorting van bijvoorbeeld de landelijke Hindostaanse samenleving in Trinidad, vol humor maar ook vol mededogen. Juist die meerlagigheid maakte van Naipaul, in de ogen van Anil, een interessante schrijver. Ja, hij was genadeloos in het afschilderen van wat er aan Caribische samenlevingen ontbrak, maar hij was niet onverschillig. De spiegel die Naipaul aan Caribische achterblijvers ophield, was er een die een witte schrijver niet snel op zou durven houden uit angst politiek incorrect te zijn. En westerse schrijvers die wel kritisch durfden te zijn, ontbrak het vaak aan een genuanceerde blik. Zij misten het vermogen (of de behoefte) om werkelijk dichtbij genoeg te komen en te zien waaruit onrecht, ongelijkheid of onvermogen voortkwamen. Zij bleven aan de oppervlakte en somden vol verwondering de merkwaar-

digheden van die samenleving op. Een voorbeeld daarvan was het in Suriname verguisde boek *De laatste resten tropisch Nederland* (1969), van Willem Frederik Hermans. In dit boek schuwde Hermans het niet om de Surinaamse elite belachelijk te maken en het aandeel van het slavernijverleden in de achterstand van het land, te reduceren tot de opvatting dat '[d]e schadelijkste erfenis van slavernij en kolonialisme is de mening dat hard lopen en hard werken vernederend zijn'. (Hermans 32) In 1993, vier jaar na het portret over de 'Caribische nest-bevuiler' Naipaul, weet Anil een essay aan het boek waarin hij Hermans kijkt op Suriname vergeleek met die van Naipaul.

Toen *De laatste resten tropisch Nederland* uitkwam, schreef Anil, struikelde heel Suriname – inclusief de Nederlandse docenten aan het lyceum waar Anil op school had gezeten – over Hermans' vileine en soms arrogante passages. Anil was het niet eens geweest met die lezing. Hij herinnerde zich het boek als een werk dat hem had verrast, omdat het hem als middelbare scholier een nieuw perspectief op Suriname had geboden. Door Hermans keek hij door een andere bril naar de wereld die hij door en door dacht te kennen. De regel 'alle wegen van Suriname lopen ten slotte dood' resoneerde diep in hem, en hij zou hem jarenlang als lijfspreuk met zich meedragen. (Ramdas 1993b) Hermans toonde hem wat hij eerder niet zag, namelijk hoe armoedig, morsig en modderig Suriname eigenlijk was. Hoe uitzichtloos, ook. Zijn docent Nederlands had hem geadviseerd om het te herlezen wanneer hij in Nederland zou wonen. En te zien welke gevoelens het boek dan in hem zou losmaken. En inderdaad, schreef Anil, nu hij in Nederland woonde interpreteerde hij Hermans' woorden anders. Hij achtte het boek onverminderd waardevol, maar het schoot desondanks tekort. Want wat was de kritiek van Hermans waard, als hij deze niet verbond aan een perspectief? Misschien, peinsde Anil, had Hermans wel een visie op de kolonie, maar ontbrak het hem aan moed om die visie te uiten. Hermans schreef op wat er allemaal aan schortte, maar benadrukte tegelijk dat hij zelf een buitenstaander was die zich niet met Surinaamse zaken wilde bemoeien. Waarmee hij dus eigenlijk zijn handen van de zaak aftrok. 'Maar,'

schreef Anil, als een tik op de vingers van de grote schrijver, ‘nu die natie bestaat, heeft dat volk recht op kritiek en commentaar.’ (Ramdas 1993b)

En kritiek was belangrijk, vond Anil. Vooral als het ging om kritiek op samenlevingen die niet naar behoren functioneerden. Na het fiasco van de overhaaste verzelfstandiging van Suriname, het drama van de decembermoorden in 1982, de jaren van angst, verwarring en uiteindelijk armoede die erop volgden, was het land dat hij ooit zelf zou helpen opbouwen, vervallen tot een land waar ‘in plaats van kritiek en zelfkritiek, in plaats van twijfel en onderzoek’ het volk zich liet betuttelen door mak makende propaganda. (Ramdas 1993a: 98)

Juist zo’n samenleving had behoefte aan kritiek. Kritiek, met als uiteindelijk doel het land los te wrikken uit haar apathische houding. Of, als dat te veel gevraagd was, kritiek zoals een volwassen geworden kind zijn eigen gezin bekritiseert. Eerlijk, hard, maar voortkomend uit een gedeelde plek en daarom niet liefdeloos. Anil vergeleek Naipauls blik op Suriname met die van Hermans en kwam erop uit dat Naipaul weliswaar eveneens kritisch en spottend was, maar bij hem sprak niet de luie, wat arrogante blik van de westerling die afreisde naar een derdewereldland en opsomde wat er allemaal aan schortte zonder het zich werkelijk aan te trekken. Het ging immers niet over hemzelf. Het belangrijkste verschil tussen de schrijvers, en zo je wil tussen de kritische witte buitenstaander Hermans en de kritische nestbevuiler Naipaul, was dat Naipaul dichter op de huid van de mensen zat. Hermans bleef te allen tijde op afstand. Anil:

In *The Middle Passage*, ook een reisboek, ook over Suriname onder andere, en eveneens in de jaren zestig geschreven, komen belangwekkende mensen voor die bijna als romanpersonages worden opgevoerd en elk een stuk van de geschiedenis van hun land uitbeelden. Naipaul is scherp en spottend maar niet gemakzuchtig of hooghartig. Hij wacht niet totdat de minister van Onderwijs hem uitnodigt voor een gesprek, hij vraagt zélf om een gesprek. Dat is wat mij wel verbaast van Hermans, dat hij doet alsof Suriname hem iets was verschuldigd. (Ramdas 1993b)

Het lijkt een verschil in detail; de ene schrijver (Hermans) is kritisch, en afstandelijk onbetrokken. De andere schrijver (Naipaul) is kritisch. Hij komt weliswaar dicht bij de mensen die hij beschrijft, maar is alsnog evenmin geëngageerd. Het belangrijke verschil tussen de kritische blik van Naipaul en die van Hermans leek voor Anil te schuilen in de nabijheid van het onderwerp, in de gedeelde oorsprong. Waar Hermans erop wachtte om uitgenodigd te worden, en een zekere dankbaarheid voor zijn aandacht terugverwachtte, keek Naipaul met een intrinsieke nieuwsgierigheid naar de mens en de omgeving. Hij wilde weten wat ze deden, en waarom. Zo diep groef Hermans niet. Of dat uit hooghartigheid of uit desinteresse was, dat was niet duidelijk. Het was volgens Anil hoe dan ook zaak dat een schrijver kritisch en betrokken was, hoe ongewenst het vaak ook was door de bekritiseerde. Zonder kritiek werden pijnpunten niet benoemd – en konden ze dus ook niet verholpen worden. Hermans had, verplicht door zijn positie als schrijver, minder gemakzuchtig en dus meer betrokken moeten zijn. Op een andere manier miste Anil bij Naipaul ook engagement, of welke vorm van verantwoordelijkheid voor het onderwerp dan ook. Een gebrek aan betrokkenheid, dus, bij zowel Hermans als bij Naipaul. En toch was het verschillend, omdat de aard van de kritiek verschilde. ‘Naipaul,’ schreef Anil, ‘is te verbolgen en te machteloos. Neen, ik moet nauwkeuriger zijn: Naipaul is woedend. Op zichzelf, wel te verstaan, omdat hij weet dat de verklaring die hij geeft zwak is.’ (Ramdas 1993a: 137)

Naipaul was niet onbetrokken vanuit desinteresse of arrogantie, zoals Hermans misschien wel kon worden aangerekend. Een schrijver als W.F. Hermans ging terug naar Nederland en kon het zich veroorloven om zich niets van de woede onder de Surinamers aan te trekken. Ook kon hij de misstanden die hij in het land ervoer makkelijk van zich laten afglijden op het moment dat hij ervandaan was vertrokken. Zijn beweging – van het Westen naar de derde wereld – was namelijk tijdelijk en slechts geografisch van aard. Naipaul moest die beweging in overdrachtelijke, culturele en emotionele zin maken. Hij moest afrekenen met alles wat hem was meegegeven en waar hij vandaan

kwam, omdat die verbinding een engagement met zich meenam. Hij rekende af met zijn plek van herkomst en plaatste zichzelf in een radicaal isolement omdat hij niet klakkeloos de nieuwe cultuur waarin hij terecht kwam, omarmde. Zijn kritiek op de eigen groep was niet liefdeloos, omdat niemand volledig liefdeloos kritisch op zijn eigen nest kan zijn. Er is daarvoor te weinig afstand, en te veel vervlechting met het nest en het zelf. Zijn kritiek op Trinidad en India was ‘driven by an ambivalent aggression: self-loathing, even, despite his studied self-regard, superiority and sometimes woundingly insulting jibes’, zoals Stuart Hall, Naipauls medestudent in Oxford, hem beschreef. Die ambivalentie ten aanzien van de wereld was wat Naipaul interessant én wat al die andere postkoloniale schrijvers zo belangwekkend maakte: een constante dialoog tussen binnen en buiten, tussen wat ooit was en wat nu is. Tussen het zelf en de perceptie van het zelf door de ander. Door Naipaul op te voeren, in al zijn paradoxen, toonde Anil dat postkoloniale denkers als geen ander de complexiteit van de moderne tijd onder woorden konden brengen, in plaats van deze tot platitudes te versimpelen. Het was het begin van de jaren negentig. Nederland stond oog in oog met de gevolgen van zijn koloniale verleden. Het broeide en het sidderde. Het was van het grootste belang dat er mensen op stonden die de wereld in al zijn lagen konden duiden. Anil Ramdas was er klaar voor.

Het begin

‘Nou meisje,’ zei Anil tegen Xandra Schutte toen zij haar eerste grote stuk publiceerde, ‘echt knap gedaan.’ Schutte begon in 1990 bijdragen te leveren aan *De Groene Amsterdammer*, min of meer gelijktijdig met Anil. En toch liet hij haar goed voelen dat ze een paar jaar jonger was dan hij, en dat hij daarom meer levenservaring had. ‘Hij had iets enorm paternalistisch,’ herinnert Schutte zich. ‘En dat was ook heel charmant. Hij was [er] een paar maanden voordat ik hier kwam werken als kunstredacteur. Hij wekte ook al de indruk dat hij hier al jaren zat. Enorm zelfverzekerd.’ Dat zelfvertrouwen was wellicht ten dele gespeeld, maar in Schuttes herinnering was van onzekerheid niet veel

sprake. Anil was extreem welbespraakt, erudierter dan wie dan ook en daardoor populair bij de andere redactieleden. Tijdens de wekelijkse redactievergaderingen – waarbij er flink gerookt werd, en de sporadische opmerking of er misschien een raampje open kon, werd weggejouwd – sprak de groep van ongeveer tien redacteurs open en ongedwongen over wat er in de wereld gebeurde en op welke manier ze daarover zouden willen schrijven. Ze werden door toenmalig hoofdredacteur Martin van Amerongen vrijgelaten in hun onderwerpkeuze, zolang het maar interessant en verrassend was. De gesprekken waren breed, uitwaaierend van de actualiteit naar intellectuele debatten – en Anil voerde er niet zelden het hoogste woord. Zijn talent was vanaf het eerste begin duidelijk. Waar andere schrijvers na de universiteit vaak nog een zekere stijfheid in academische stijl moesten afleren, was Ramdas' werk meteen soepel. Dat hij zo'n goede schrijver was, dacht Schutte, was omdat hij een lezer was. De soepele stijl waarmee hij naam zou maken, werd gevoed door zijn bewondering voor de literatuur. Vanuit die bewondering haalde hij vrijwel meteen grote schrijvers *De Groene* binnen. Zijn stem was heel eigen en authentiek, vond Schutte:

De Groene was verslaggevend nog niet zo'n goed blad. Maar zeker de essayistische kant was heel erg goed in de tijd dat hij kwam. Er was een essaybijlage; eens in de maand acht grote pagina's met alleen essays. Dat hele essayistische paste Anil heel goed. Hij kon eigenlijk al snel alles. Terwijl hij geen journalistieke ervaring had. Ik weet dat hij ook meteen hele spitsvondige korte commentaren kon schrijven, en hij heeft natuurlijk ook interviews gemaakt waar hij ook meteen een hele eigen toon voor had. En dus die geweldige essays.

Hij gaf zijn culturele autoriteit meteen vorm door over onderwerpen te schrijven die inzicht boden in werelden waarmee de lezers niet vertrouwd waren. Een van de eerste stukken die hij schreef nadat hij als redacteur was aangenomen, was een hartstochtelijk, intiem verhaal over hoe hij terugkeek op de laatste tien jaar van Suriname na de revolutie van 1980. Hij probeerde te achterhalen 'hoe een land lelijker

en onherbergzamer en een volk harder en hatelijker werd, zonder dat iemand erachter kwam wie het had gedaan'. Waren het Bouterse en zijn militairen, de zucht naar macht? Of was het premier Joop den Uyl die zich er te haastig vanaf had gedaan, en die aan Suriname 'te makkelijk geld en een leger had gegeven'? (Ramdas 1990a) Het valt op hoe openhartig hij durfde te zijn voor een publiek dat hem nog niet goed kende, en hoe kwetsbaar hij durfde te zijn in een essay dat de decembermoorden heel dichtbij haalde – dichterbij wellicht dan de lezers van *De Groene* gewend waren – door te vertellen over zijn vriend Bram Behr die hij 'op een leuke manier een beetje dwaas' vond. Hij haalde de herinnering op aan hoe hij – een tiener nog, en aanstormend journalist – een scholierenopstand wilde verslaan, en Behr hem had beschermd tegen de knuppel van een al te fanatieke agent van de oproerpolitie. En toen Anil naar Nederland vertrok om te studeren, had Behr erop gehamerd om Suriname niet te romantiseren wanneer hij weg was. Wie het land alleen maar mooi vindt, heeft zijn handen er definitief van afgetrokken, vond Behr. Anil mocht daarom nooit vergeten hoe haat en nijd het land verdeelden, en hoe mensen elkaar opofferden voor een grammetje eigen geluk. De les die Behr hem probeerde bij te brengen, is dat wie kritisch is, betrokken blijft. Maar, schreef Anil, Bram Behr werd juist vanwege zijn betrokkenheid doodgeschoten tijdens de decembermoorden. In de jaren erna verzandde Suriname in een halfhartig aanwijzen van potentiële daders en een ijdele discussie over wiens schuld het was – van Nederland of van Suriname zelf – en in oeverloze gesprekken hoe het überhaupt zover had kunnen komen. Anil was nu, tien jaar na de coup, klaar met dat gesprek. En klaar, ook, met de betrokkenheid die hij had beloofd aan zijn vriend. 'Ik ga dit jaar in ieder geval niet naar Suriname. Bram is dood, de streep door mijn leven accepteer ik en ik wil het land nu eindelijk mooi gaan vinden.' (Ramdas 1990a)

Dat 1990 een decennium na de militaire coup van Bouterse markeerde en tevens vijftien jaar zelfstandigheid van Suriname, betekende een zeker momentum voor Anil. Het land had een aantal extreem bewogen jaren doorgemaakt. Het conflict tussen het Nationale Leger, dat

onder leiding van Desi Bouterse stond, met het verzet onder leiding van marronleider Ronnie Brunswijk, had tot bloederige confrontaties en massaslachtingen in de binnenlanden van Suriname geleid.

Anil schreef in het jubileumjaar van 1990 een aantal stukken waarin hij reflecteerde op de ontwikkeling van zijn geboorteland. En zijn bespiegelingen waren bepaald niet zachtzinnig van aard. De dag voordat de republiek haar vijftiende verjaardag vierde, publiceerde hij een groot stuk in *Het Parool* waarin hij betoogde dat de Surinaamse bevolking als los zand aan elkaar hing, en dat Nederland dat gebrek aan eenheid nooit had erkend. Dat betekende echter niet dat de schuld van het failliet van Suriname in de schoenen van de oude kolonisator geschoven kon worden. Integendeel zelfs. De 'betrekkelijke chaos en de alom aanwezige politieke onwil' stond in de weg van verzoening – en dat had het volk grotendeels aan zichzelf te danken. (Ramdas 1990d) Het land had een valse start gemaakt, onder meer onder invloed van zwarte mensenrechtenorganisaties die politici als Eddy Bruma, en in zijn voetsporen het Afro-Surinaamse volk, de handvatten aanreikte om de schuldkaart succesvol uit te spelen aan Nederland: 'Eddy Bruma [...] speelde de woede perfect. Geen enkel requisiet liet hij onbenut: Derde Wereldnationalisme, de negritude gedachte, Black Power, terug naar Afrika. [...] "Ze buiten ons uit!"' (Ramdas 1990d)

In Anils ogen was het niet de oude kolonisator die het land uitbuitte, maar waren het westerse multinationals die het van zijn kostbaarste grondstof beroofden. En na een lange periode van koloniale verwaarlozing was het land nu slachtoffer geworden van tirannie van eigen grond. Migranten als Anil konden alleen maar werkeloos toekijken. Net als in het stuk dat hij eerder dat jaar in *De Groene* publiceerde, was Anil ook hier uitermate persoonlijk door zijn eigen, intieme ervaring in het perspectief mee te nemen:

Ten slotte is er mijn eigen generatie. Wij zijn pragmatisch noch ontgoocheld. Wij zijn ronduit tragisch. We waren nog tieners toen de onafhankelijkheid werd gevierd en liepen uitbundig mee te zingen en te joelen tijdens de festiviteiten. [...] Wij waren de jonge uitverkorenen die dit land zouden opbouwen, in Nederland studeren en terugkeren om een utopie waar te

maken: een land van welvaart en rechtvaardigheid. Pas hier, in onze met tropische palmen behangen studentenkamers, gingen we ons realiseren dat onze verbeelding ons parten had gespeeld. Stap voor stap zagen we de verloedering, het kwaadaardige verraad: staatsgreep, martelingen, politieke aanslagen, massamoorden, berovingen met machinegeweren, armoede en gebrek, cocaïne en ontploffende handgranaten op feestjes van de gewapende strijdkrachten. Ongelovig keken wij toe hoe ze onze bruggen verbrandden, hoe ze het onmogelijk hadden gemaakt onze toekomst zelfs maar te beginnen in het land dat we geen vaarwel hadden gezegd. Lichamelijk kwamen we met het vliegtuig, maar onze geest kwam te voet. Lopend hebben we de afstand van 9000 km afgelegd, iedere keer omkijkend, in weemoed en ontzetting. (Ramdas 1990d)¹⁷

De laatste regel heeft een bijna theatrale dramatiek. Was het een film, dan zag je voor je hoe de migrant zich vertwijfeld en gedesoriënteerd van de ene plek naar de andere bewoog. Je zou kunnen zeggen dat Anil hier de tragiek van de recente geschiedenis compleet maakte, door zijn eigen rol erin te omlijnen. De andere spelers in dit spel waren dan Suriname en Nederland. Zij vielen in zeker opzicht samen met ‘the Global South’ en het Westen. Het was een spel waarin Anil van meet af aan interesse had om de onderlinge wisselwerking bloot te leggen. In de eerste twee jaar dat hij als redacteur bij *De Groene* werkte, schreef hij talloze stukken over de betekenis van migratie voor de samenleving, over de islam, over Suriname en Hindostanen en over het belang van westerse waarden voor andere culturen. Hij was in meerdere opzichten voor het publiek van *De Groene* de introductie in de grotere wereld; hij ontsloot perspectieven die buiten Nederland – of in elk geval naast het Nederlandse – waren gevormd, en gaf op die manier het weekblad mede vorm als een medium dat op een eigenzinnige, intelligente manier de veranderende wereld onderzocht. Door postkoloniale intellectuelen te interviewen of hun boeken te bespreken, gaf hij aan hoe groot de basis was voor zijn eigen ideeën, en passant bewijzend dat deze thema’s op zo veel meer onderwerpen betrekking hadden dan alleen de Nederlandse koloniale erfenis.

In zijn stukken die cirkelden rond hoe de geschiedenis doorwerkte in het heden en het effect van de moderne migratie op zowel de migrant als de autochtoon, leek Anil erop gebrand om het Westen te vrijwaren van een al te bedrukkend schuldgevoel. Over het Surinaamse koloniale verleden zei hij, dat als Nederland iets kwalijk genomen kon worden, dan was het dat het tijdens koloniale tijden niet hardvochtig genoeg was geweest: 'Eigenlijk is het met Suriname misgegaan omdat Nederland als kolonisator is mislukt. Nederland weigerde zijn natuurlijke rol op zich te nemen, het weigerde de boosaardige vijand van Suriname te zijn – wat dat betreft had Indonesië meer geluk.' (Ramdas 1990d) Keer op keer benadrukte hij dat het schuldgevoel van het Westen overbodig en zelfs irritant was. Zo schreef hij in 1992 in *De Groene* dat de gesimplificeerde boodschap van politicoloog en hoogleraar Meindert Fennema – namelijk dat witte intellectuelen zich bewust horen te zijn van de white man's burden – hem ziedend maakte. 'Ik stik in die toon van deemoed,' schreef hij niet zonder pathos, 'die schreeuwerige bescheidenheid, die dodelijke omhelzing waarin paternalisme gepaard gaat met zelfmedelijden.' (Ramdas 1992a)

In februari 1991 opperde Ruud Lubbers dat Suriname misschien uit het slop geholpen kon worden door het in een soort gemenebestconstructie op te nemen. Hij had daar geen vastomlijnd plan voor, behalve dan dat het om 'een ver gaand samenwerkingsverband' (Buddingh' 1991) zou gaan. Anil reageerde op de plannen door er in een opiniestuk op te wijzen dat Suriname het al vijftien jaar zelf had mogen proberen. De uitkomst van die poging was niet minder dan rampzalig gebleken, dus kennelijk was men er niet toe in staat om het land naar behoren te besturen. Hij reduceerde het Surinaamse nationalisme dat er in 1975 toe had geleid dat het land onder het koloniale juk bevrijd werd, tot 'droompjes van hoogmoedige intellectuelen'. (Ramdas 1991c) Dat de onafhankelijkheid was uitgelopen op een groot fiasco, achtte hij nu wel duidelijk. Aan Nederland lag het niet, of hoogstens ten dele. Over de Nederlandse inzet was hij wederom mild: 'Lof en hulde dus voor Lubbers,' maar het had allemaal geen zin. Het lag eraan dat Suriname een bindende droom miste. Suriname miste eenheid. Suriname miste

sowieso van alles. Ze hadden allerlei praatjes, maar niets om tegenover de geboden hulp van Nederland te plaatsen: '[D]e Surinamers hier en in eigen land roepen nu gezamenlijk dat over de voorstellen kan worden "onderhandeld",' schreef hij. 'Maar wat, in hemelsnaam, is de inzet van Surinaamse kant? Welke vaardigheden heeft men in de aanbieding, op welke kwaliteiten kan men zich beroepen, welke winstpunten heeft men in de afgelopen vijftien jaar geboekt?' (Ramdas 1991c) Niets, was zijn conclusie. Suriname zou het beste af zijn als het onder de vleugels van Nederland tot wasdom kon komen. In 1993 ondertekende hij, samen met andere Surinaams-Nederlandse prominenten, het 'Manifest voor de redding van Suriname' dat door Albert Helman werd opgesteld. In het stuk wordt opgeroepen tot een referendum om Suriname op te laten nemen in een gemenebestconstructie met Nederland.

Het schuldgevoel van het Westen zou het zicht op de harde werkelijkheid belemmeren. Anils milde houding ten aanzien van Nederland viel extra op door zijn onverbiddelijke kritiek op zijn geboorteland. In zijn ogen liepen Suriname en veel andere 'derdewereldlanden' niet alleen achter op hun ontwikkeling door het koloniale verleden, maar ook door de remmende werking van hun eigen cultuur. Het ergste wat het Westen dan ook kon doen wanneer migranten uit die landen naar het Westen kwamen, was hun het recht ontzeggen om net zo vrij te worden als de westerlingen zelf waren. In een stuk waarin hij op onnavolgbare wijze de ideeën van Benedict Anderson verbond aan een roman van Gabriel García Márquez, zette hij uiteen hoe stom het was om migranten knuffelend hun gebedshuizen in te duwen. Laat ze maar ongemakkelijk zijn met de overgang, riep Anil. Ze hadden er recht op, want de overgang naar een westerse manier van leven ging vanzelfsprekend gepaard met ongemak. 'Natuurlijk kan ik begrijpen dat westerlingen zich diep schamen voor wat ze de gemeenschappen in de wereld hebben aangedaan. [...] Van mij mogen ze, ik gun alle westerlingen hun schuldgevoel en hun zondebesef, maar ik blijf wel zitten met de vraag waarom de derde wereld niet zou mogen worden als het Westen.' (Ramdas 1991e)

‘Worden als het Westen’ was in Anils ogen een ambitie die de rest van de wereld zou moeten najagen. Geen enkele andere cultuur kon méér aanspraak maken ‘op superioriteit en universalisme’ dan de westerse, want nergens anders kon een mens zo volledig worden wie hij was, los van de ‘stam’ waartoe hij behoorde. Het was dan ook van het grootste belang dat het Westen in zijn houding ten aanzien van migranten vasthield aan de overtuiging dat de vrijheid van het individu het grootste goed was. En wie die individuele vrijheid vierde, zou moeten beseffen dat het afschudden van tradities noodzakelijk was:

Het beroep op saamhorigheid is altijd irrationeel, altijd gewelddadig. Moderne mensen die het slachtoffer worden van de gemeenschappelijke verleiding verliezen meer dan ze winnen. Het verlies is nauwkeurig benoembaar: de wil. (Ramdas 1989c)

In een ander stuk wees hij weer op wat hij als een blinde vlek van goedbedoelende westerlingen leek te beschouwen; doordat Europeanen zo vertrouwd zijn met het leven in vrijheid, beseffen ze niet hoe benauwend het bestaan in een andere cultuur kan zijn:

De twintigste-eeuwse westerling is zo gewend geraakt aan het leven buiten de gemeenschap, dat hij zich de belemmingen niet meer kan voorstellen en niet inziet hoe zeer het gemeenschapsleven in strijd is met zijn eigen waarden. Hij kan zich veroorloven er een zekere romantiek in te zien, de schoonheid die zou kleven aan de volmaakte geborgenheid. Maar dat de geborgenheid ook verborgenheid en onderworpenheid betekent, dat snapt hij niet. (Ramdas 1991d)

Over de morele kern van het Westen was hij soms opvallend optimistisch. In een stuk over de grootste islamitische bank ter wereld (BCCI) beschreef hij hoe deze manieren om zich te verrijken afkeek van het Westen. Maar, vond Anil, in het Westen was het kapitalistische ideaal van verrijking ingebed geraakt in een ethische overtuiging. In het Westen ging rijk worden daarom niet ten koste van alles:

De christelijke elementen van schuld en boete en de humanistische traditie van verantwoordelijkheid en geweldloosheid zijn versmolten geraakt met de economische wetten van het kapitaal. [...] Natuurlijk streeft ieder zijn eigen belang na, maar niet langer ten koste van alles en iedereen. [...] De rijkdom die wordt verworven via hardvochtige en criminele daden is een andere dan de rijkdom die in het Westen wordt verheerlijkt: de ‘eerlijke’ rijkdom, die *verdiend* is met behulp van intelligentie, inzicht en bovenal: beschaafdheid. (Ramdas 1991h)

In 1991 was de wereld wellicht nog wat optimistischer (of naïever) over de aard van de spelers in de financiële wereld. De verwoestende kredietcrisis van 2007 en daarna zou met dat optimisme korte metten maken, en te lezen hoe Anil de ‘eerlijk verdiende’ rijkdom van het kapitalistische Westen superieur maakt aan de boevenpraktijken van het Midden-Oosten, is op z’n zachtst gezegd opvallend. Het past hoe dan ook in het beeld dat hij in die eerste jaren voor zijn lezers schetste: het Westen als drager van een ‘betere’ beschaving dan andere, en hijzelf als schrijver die zich schatplichtig wist aan die beschaving.

Nestbevuiler

Als het zijn doel was om de dynamiek in een moderne, multiraciale en postkoloniale wereld te vangen, dan had hij in *De Groene* een ideale omgeving gevonden. Hier kon hij op hoog niveau theorieën naast elkaar leggen, nieuwe ideeën en schrijvers introduceren en onderbouwde kritiek uiten op zowel de Nederlandse als de Indiase, Surinaamse of andere samenleving waarin hij een intrinsieke interesse had. Dat hij daarbij zijn ‘eigen’ nest bevuilde, leek een ongeschreven regel. ‘*De Groene* heeft altijd een kritisch blad willen zijn,’ schrijft Rob Hartmans in zijn inleiding op zijn bloemlezing met verhalen uit twintig jaar *De Groene Amsterdammer*. ‘Wie dat doet loopt grote kans te worden uitgemaakt voor “nestbevuiler”, maar een kritisch blad behoort daar niet voor terug te deinzen. Wat in het eigen nest niet deugt, dient eenvoudig aan de kaak te worden gesteld.’ En: ‘Je kunt niet kritisch zijn over Nederland en tegelijkertijd, omdat je bang bent blijk te geven van su-

perioriteitsgevoelens, misstanden in andere culturen onder het tapijt vegen.’ (Hartmans 10-11) In die zin paste Anil dus goed bij het karakter van het weekblad. Hij paste bovendien naadloos in de zeitgeist. Xandra Schutte wijst erop dat er in de jaren negentig een grote honger was naar nieuwe stemmen. Net als Stephan Sanders was nu ook Anil Ramdas opgestaan om die honger te stillen. ‘Ze waren natuurlijk allebei ongelooflijk welbespraakt, konden heel goed schrijven en waren heel uitgesproken. Dat is een positieve omhelzing. Maar het is misschien ook zo voor een deel dat ze schreven wat het witte establishment wilde lezen.’

Voor wat betreft de nestbevuiling ging Anil in een aantal artikelen misschien nog wel wat verder dan wat die gevestigde orde verwachtte. Zo schreef hij in 1990 een stukje over het Kwakoefestival, waarbij hij geen moeite deed zijn sarcasme over het evenement te verbergen. Het jaarlijks terugkerende festival, georganiseerd in een park in de Amsterdamse Bijlmer, heeft inmiddels een breed bereik in Amsterdam en daarbuiten, maar gold in 1990 nog als een evenement waar een bijna volledig ‘zwart’ of Surinaams publiek naartoe trok. Het was een redelijk kleinschalige festiviteit waar desondanks Surinaamse Nederlanders uit het hele land naartoe kwamen, en waarnaar het hele jaar werd uitgekeken. Voor de gemiddelde *Groene*-lezer was het festival indertijd een volkomen exotisch gebeuren waarvan ze misschien wel eens hadden gehoord, maar waar ze niet snel zelf heen zouden gaan. Anil koos ervoor om in zijn introductie van het festival aan de witte lezer van *De Groene* het amateurisme van de organisatie en het volkse karakter van de bezoekers vet aan te zetten. Zo schreef hij over de ontoereikende apparatuur, en de voetbalwedstrijd waarom het festival zou moeten draaien maar waar niemand interesse in toonde ‘al heeft men heuse blanke arbiters weten aan te trekken’. Zelfs op het eten, het enige element waar de Surinaamse cultuur altijd ondubbelzinnig om gevierd werd, had hij kritiek: ‘Hapjes zijn er volop; wie gekookte varkensingewanden lust.’ (Ramdas 1990c) De ingewanden die hij hier noemde, staan onder Surinamers bekend als een authentiek gerecht, een delicatessen zelf, waar de talloze warungs in Nederland

met hun generieke aanbod van nasi en bami zich niet aan brandden. Surinaamse Nederlanders gingen van oudsher naar het Kwakoe festival om hier die zo moeilijk te verkrijgen ‘fladder’ te eten, hoewel deze meestal van runderingewanden gemaakt waren en niet van varken, zoals Anil schreef. Zo diep ging Anil echter niet in op de culinaire tradities. Hij schamperde eenvoudig dat men voor dit gerecht ‘bij twintig verschillende venters terecht[kan], maar ingewanden blijven het’. (Ramdas 1990c)

Over de bezoekers van het festival voerde hij ongegeneerd het ene na het andere cliché van ‘de Surinamer’ op: ordinair geklede jongeren, dikke vrouwen, ongeschikte moeders die hun kindergewagens door de drukte heen duwden, meisjes die op zoek waren naar de afwezige vaders van hun kroost. Kwakoe was immens populair onder Surinamers in Nederland, schreef hij, en die populariteit van het festival hing samen met het verlangen van gemigreerde Surinamers naar sociale controle en cohesie. En dan met name naar het aspect waarbij men elkaar de ogen uitsteekt met nieuwverworven rijkdom en succes, zoals men gewend te doen was in Paramaribo. Op Kwakoe kwam men om op te scheppen over welk televisietoestel er aangeschaft was en welke vakantie er werd geboekt, terwijl men ondertussen de tragedie van het achtergebleven volk weglachte en -danste. De oversimplificatie van de aard van de Surinamer die Anil hier vormgaf, had veel weg van hoe Naipaul in zijn reisboek *The Middle Passage* over de bevolking van de West Indies schreef: net als Naipaul legde ook Anil hier de nadruk op het consequente gebrek aan ernst onder de bevolking, en de ijzeren vrolijkheid van een volk in nood.

In een profiel dat hij schreef over de muziekgroep The Juniors, gaf Anil de lezers van *De Groene* nog zo’n intiem inkijkje in een ‘nieuwe’ wereld. The Juniors was een onder Hindostanen razend populaire band die ‘wereldmuziek’ maakte. Op hun mengeling van merengue, soca, *quwali* en house ging Anil diep in, en zijn liefde voor en kennis van muziek was in het artikel overduidelijk. Over het publiek schreef hij: ‘De enige blanken zijn de vijf barjuffrouwen en een bejaard echtpaar dat op alle nummers de polka danst.’ (Ramdas 1992c) Het echte

publiek van de band bestond uit onwaarschijnlijke feestgangers, 'hindoes en moslims uit de meest onherbergzame delen van het Surinaamse platteland', slachtoffers van een ongemakkelijke kramp van de aanpassing van de migratie. Deze Hindostanen, net als Anil afkomstig van het tropische platteland, moeten nog wennen aan westers plezier. Dat lukt ze maar ten dele, schrijft Anil, want ze kunnen of willen zich niet losmaken van de plattelandscultuur waar ze vandaan komen. 'Het zijn Nickerianen gebleven, ze spreken het dialect van Nickerie, ze denken als de bewoners van Nickerie, ze verlangen naar Nickerie.' (Ramdas 1992c)

En dat terwijl de waarde van de migratie volgens Anil juist niet school in het achterom kijken, maar in de vooruitgang van het Westen. Over dat ene meisje dat zo brutaal en geëmancipeerd een sigaret opstak – roken werd onder Hindostanen voor vrouwen ten zeerste afgekeurd – schreef hij dat ze haar hang naar feminisme en haar modieuze uiterlijk te danken had aan de migratie van haar ouders. Want '[a]ls ze een Nickeriaanse uit Nickerie was geweest had ze er nu anders uitgezien: eeltige hielen, ruwe handen, een door de zon gedroogde huid en waarschijnlijk al moeder van twee kinderen.' (Ramdas 1992c)

Met dergelijke clichématige karakterisering van (Hindostaanse) Surinamers liet Anil zijn oor misschien wel iets te gewillig naar het publiek hangen. De nestbevuiling ging volgens Michiel van Kempen ook wel eens te ver. In het archief dat Van Kempen bijhield van Anils publicaties, schreef hij in de kantlijn van een essay waarin Anil hoog opgaf over Lubbers' idee om Suriname in een soort gemenebest op te nemen (hij noemde het een godsgeschenk aan Suriname) en tegelijkertijd de neerwaartse spiraal waarin Suriname gevangen was aan het land zelf weet: 'Nu gaat, geloof ik, Anil toch wel over de schreef. Over het paard getild? Te snel omhooggevallen? Alles van Suriname relativëren en alles van Nederland verabsoluteren als volmaakt / perfect. Leve de moderniteit!' Van Kempen vraagt zich af: 'Is dit niet het gevaar van de intellectueel/essayist die, eenmaal z'n modelletje gevonden, doordraaft en de complexe realiteit uit het oog verliest??'

Een 'modelletje' vinden

In 1990 kwam er een boek uit, *Grensgangers*. Anet Bleich en Geke van der Wal interviewden daarin tien migranten over het 'leven tussen twee culturen'. Op de foto naast het gesprek met Anil keek hij langs de lens, schijnbaar in diep gesprek met iemand naast de fotograaf. Zijn armen waren gekruist, één hand stak gesticulerend ter hoogte van zijn borst. Een passend beeld bij het betoog dat hij in het interview negen bladzijdes lang hield, en waarin hij uitlegde dat zijn leven een zoektocht was naar kennis. Hij distantieerde zich nadrukkelijk van Suriname, het land waarbij hij zich eerder – toen hij nog buiten de spotlights stond – zo betrokken had getoond toen hij zich bij de Vereniging Ons Suriname had aangesloten en namens het Suriname Comité langs scholen ging om leerlingen trots te vertellen over het land waar hij vandaan kwam. Het was in 1990, toen het interview voor *Grensgangers* werd afgenomen, allemaal ver weg. Nu zei hij, gemaakt achteloos, over het land waarvan hij ooit zo hartstochtelijk had gehouden: 'Ik weet alleen dat een stelletje drugsbaronnen elkaar bevechten om hun territorium, de rest is vaag en ver.' (Bleich 1990: 79) Hij zou niet weten waarom hij zich met Suriname bezig zou moeten houden, voegde hij er fijntjes aan toe. In de loop van de tijd was hij zijn interesse in het land verloren. Het gebeurde als vanzelfsprekend, het was niet iets wat hij opzettelijk deed: '[D]at besluit je niet, dat gebeurt gewoon. Je luistert niet meer naar de Surinaamse radioprogramma's in Nederland, je koopt geen Surinaamse kranten meer, je vergeet wie er aan de macht is, mensen gaan op vakantie naar Suriname en je hebt opeens niks meer mee te sturen.' (Bleich 1990: 84)

Hij liet het klinken als een onvermijdelijk gevolg van de migratie: wie maar lang genoeg wegblijft, verliest vanzelf wel de interesse. Als was heimwee een liefde die vanzelf slijt, omdat uit het oog ook betekent, uit het hart. Het is opvallend dat het 'zachte', bijna ongemerkte verlies in interesse in het land dat hij hier beschreef, niet aansloot bij de harde lijn die hij trok in de essays die hij schreef over Suriname. Daarin gaf hij immers meer ruimte aan zijn teleurstelling in het opportunisme van de Surinaamse leiders en zijn irritatie ten aanzien van

de rammelende politiek van het land. De schouderophalende houding die in dit interview doorschemert doet daarom een beetje gemaakt aan. Het is moeilijk voor te stellen dat de liefde voor Anils geboorteland hem door de vingers was geglipt. Het leek eerder een keuze om de genegenheid af te leggen.

Het beeld van Suriname was in 1990 dan ook bepaald niet dat van een land, of een cultuur, waar iemand bij zou willen horen. Wat in de media begon met berichtgevingen over de vloedgolf aan Surinaamse migranten waaronder Nederland zuchtte rondom de onafhankelijkheid in 1975, werd in de jaren erna aangevuld met berichten over de militaire coup, uitmondend in moord op de intelligentsia, een militaire leiding die betrokken was bij drugshandel en Surinamers die Nederland gebruikten als doorvoerhaven voor cocaïne. Er waren aanwijzingen dat de legerleiding van Bouterse nauwe banden onderhield met Colombiaanse drugsbaronnen. Deze zochten, nadat Amerika samen was gaan werken met de Colombiaanse overheid om de toevoer van drugs naar de VS te bemoeilijken, naar nieuwe uitvalswegen voor hun product. Suriname, dat door de decembermoorden in een isolement was geraakt, was een gedroomde partner. Volgens de chef van de Surinaamse narcoticabrigade Humphrey Tjin Liep Shie liep 'de coke-route' naar Europa via Nederland. Hij schatte dat alleen al in 1989 minstens 10.000 kilo cocaïne via Nederland het continent binnen was gebracht.

Intussen liepen in Nederland de spanningen tussen de mensen die Bouterse steunden als held van het volk, en zij die hem zagen als genadeloze dictator, hoog op. Het mondde meermaals uit in ordinaire ruzies. Waldi Breeveld, een sympathisant van Bouterse, stelde tijdens een interview op STAD Radio Amsterdam op zaterdag 22 januari 1983 dat de aanhang van de legerleider in Nederland groeide. Na de uitzending trok een groep woedende tegenstanders van Bouterse naar de studio om verhaal te halen. Er brak een gevecht uit, waarbij Breeveld met een mes in zijn gezicht gesneden werd. Een jaar later raakten twee Surinamers slaags met elkaar bij het praatprogramma van Karel van de Graaf. Tafelgast Paul Somohardjo, die vond dat Nederland 'een

moorddadig regime' legitimeerde, werd vanuit het publiek door Bouterse-aanhanger Evert Tjon tegengesproken. 'Tjon heeft groot-spraak,' daagde Somohardjo hem uit, 'want buiten durf je niet.' Tjon: 'Wil je dat ik je nú trap?' Binnen een paar seconden mondde de woordenwisseling uit in een vechtpartij op livetelevisie, waarbij Van de Graaf nog net kon wegduiken voor de vuisten van de knokkende Surinamers. Voordat het scherm op zwart werd gezet, was nog een pistoolschot te horen. Dit was het beeld dat het Nederlandse publiek, rustig zittend op de bank in de woonkamer, voorgeschoteld kreeg: de Surinamer als woesteling, onbeschaafd en – zelfs voor het publieke oog van de draaiende camera's – bereid tot geweld.

Tegen de tijd dat Anil werd geïnterviewd voor een boek over hoe het was om te leven tussen twee culturen, was hij zich ervan bewust dat de representatie van die ene cultuur, Suriname, niet heel positief was. In het interview distantieerde hij, de ontwikkelde migrant, zich nadrukkelijk van 'Surinaamse dommigheden'. En, als was hij een van de vele mensen die hoofdschuddend en met plaatsvervangende schaamte getuige waren geweest van de matpartij bij Karel van de Graaf: 'Nu lach ik erom, vermaak me er mee.' (Bleich 1990: 79)

Het postuur van einzelgänger kwam Anil goed uit. Al was het maar omdat hij zich daarmee distantieerde van een groep die overwegend geassocieerd werd met volks gedrag en criminaliteit. In het interview uit 1990 benadrukte hij op meerdere manieren zijn positie als buitenstaander. Eerst als Hindostaan uit Nickerie ('Nickerianen horen voor hun gevoel ook niet bij Suriname'). Daarna als plattelandsjongen en buitenbeentje in Paramaribo, waarvan hij zei dat het '[e]en beetje een onderdrukte positie' was. Ook op de middelbare school was hij, naar eigen zeggen, 'ver in de minderheid'. (Bleich 1990: 80) Hier werd hij zich voor het eerst bewust van de ambivalentie die gepaard gaat met het gegeven een minderheid te zijn. Enerzijds was er het verlangen om bij de dominante groep te horen. Maar wanneer duidelijk werd dat het nooit helemaal zou lukken om in de groep opgenomen te worden, omdat het verschil te groot was, of omdat men altijd als 'de an-

der' gezien zou worden, stak daar het verlangen de kop op om terug te keren naar de eigen wortels.

Een gevaarlijk verlangen, volgens Anil. Want wie niet wordt geaccepteerd door de dominante cultuur en vol frustratie terugkeert naar zijn afkomst, loopt het risico te radicaliseren.

De oplossing was tweeledig. Enerzijds diende het oude nest voor eens en altijd verlaten te worden. De manieren waarop dat nest verlaten, vernietigd of bevuild konden worden, waren talloos. De manier waarop Anils literaire held V.S. Naipaul dat had gedaan, sprak hem in elk geval ten dele aan. In een interview met *Avenue* zei hij: 'Het lóónt natuurlijk wel om zo'n tegendraadse positie in te nemen, dat zal ik niet ontkennen. [...] Kijk maar naar Naipaul en de sensatie die hij teweegbracht met zijn onbarmhartige kritiek op de Derde Wereld: daar kun je dus beroemd mee worden. Maar als ik het zo vertel klinkt dat wel erg berekenend, en zo is het natuurlijk niet gegaan.' (Brunt 1993)

Of het een berekende zet was of niet, het was in elk geval tekenend dat hij al van meet af aan nadacht wat het betekende voor een migrant om te schrijven. Van Naipaul had hij alvast geleerd dat wanneer hij zelf de banden met zijn geboorteland expliciet verbrak, hij er niet meer toe gereduceerd kon worden. Door zich vrij te maken van Suriname presenteerde hij zich op een zekere manier als een autonoom schrijver. Het is vergelijkbaar met de schrijvers die Laurens Ham onderzocht, die 'juist de autonome auteurspositie [innemen] waarmee ze zich een gezagspositie toe-eigenen'. (Ham 13) De afstand die hij nam tot Suriname had dan als belangrijke bijkomstigheid dat hij in de ogen van de witte Nederlander niet automatisch samenviel met de ruziënde, misdadige en ordinaire figuren die zo veelvuldig in de media voorbijkwamen.

De buitenstaander die het eigen nest nadrukkelijk verlaten heeft, bewierookt al snel het nieuwe nest. Anil deed dit dan ook, in elk geval in de zin dat hij de westerse cultuur vol overgave omarmde. Hij deed het echter niet vanuit de behoefte om door die cultuur opgenomen te worden. Hij beseftte mettertijd dat dit onmogelijk was; wat hij ook zou doen, en wat hij ook zou zeggen, hij zou altijd in meer of mindere

mate als 'de ander' gezien worden. Het leek hem ook niet wenselijk om het eigene volledig af te leggen – hoe tegenstrijdig dat ook klonk voor iemand die zich zo uitgesproken verzette tegen zijn land van herkomst. Het idee van de gefragmenteerde identiteit zoals Stuart Hall deze had geformuleerd, had bij Anil in de jaren negentig nog niets aan aantrekkingskracht of waarde verloren. Het eigene, of in elk geval dat deel van de eigen cultuur dat waardevol of geliefd was, moest behouden blijven voor zover het van nut was voor een dieper begrip van de wereld. De band met de oude, eigen cultuur bood in Anils ogen ook aanleiding om solidair te zijn met groepen om hem heen. Daarin was zijn ambitie groot: de potentiële verbinding van een postkoloniaal intellectueel zoals hijzelf was niet alleen met Suriname, of India, of Nederland, maar met de wereld: 'Je blijft verbonden met een omgeving die eigenlijk de hele wereld behelst.' (Bleich 1990: 85) En in die meervoudige verbinding stond de omarming van het Westen centraal. Omdat men alleen daar in zijn hele gefragmenteerde zelf een onafhankelijk en eigen individu kon worden.

Anil omarmde zijn ontworteling, omdat hij dacht dat het hem een groter begrip van de wereld zou brengen. Ontworteling was een essentieel onderdeel van zijn zoektocht. Wie het cultureel bepaalde kader verloor, zag immers helderder: 'Ik denk ook dat je pas intellectueel of wijs kunt zijn,' zei hij in het interview, 'wanneer je die laatste verankering in een bepaalde gemeenschap zodanig kunt relativiseren, dat die haar betekenis verliest.' (Bleich 1990: 86)

Het uiteindelijke doel van een schrijver, en misschien zelfs het uiteindelijke doel van het leven, was om kennis en begrip te vergaren. Voor begrip was afstand nodig, en voor de postkoloniale schrijver of denker betekende dit dat deze zich moest afzetten van de groep, en dat de banden met het geboorteland losgesneden moesten worden.

De aanzetten die hij in het interview van 1990 gaf, kregen strakkere contouren in de stukken voor *De Groene* in de jaren erna. Op dat moment deinsde hij er niet meer voor terug om een definitie te formuleren van wat een intellectueel was, of diende te zijn: 'Hiermee hebben we terloops een aardige omschrijving van de intellectueel gevonden: iemand die kritiek levert op cultuurgroepen vanuit een positie van

zelfverloochening. En andersom: alleen degene die de eigen cultuur verloochent, kan ooit een intellectueel zijn.’ (Ramdas 1991m)

Surinamers kunnen niet schrijven

Wilde Anil volgens zijn eigen maatstaven een intellectueel zijn, dan moest hij dus in zekere mate zijn eigen cultuur verloochenen. En dat deed hij dan ook, en wel met volle overgave. Op 15 mei 1991 in het Amsterdamse debatcentrum De Balie hield hij, te midden van liefhebbers van de Surinaamse literatuur, een betoog over hoe faliekant die literatuur mislukt was. De avond werd georganiseerd door de Stichting Literaire Activiteiten Amsterdam (de SLAA) en aan Anil was gevraagd het spits af te bijten ‘met enige pittige stellingen’. (Van Kempen 1993: 118) Zonder zichtbare aarzeling stelde hij dat terwijl andere postkoloniale samenlevingen wereldberoemde schrijvers als Salman Rushdie en Derek Walcott hadden voortgebracht, uit Suriname niemand van die orde was opgestaan. Was hij misschien iets te onaardig als hij dat stelde, vroeg hij zich af. Was het te veel een stoot onder de gordel? Nee, beantwoordde hij zijn eigen vraag: ‘Laten we flink zijn: Suriname heeft geen *Miguel Street* omdat de Surinaamse literatuur geen Naipaul heeft.’ (Ramdas 1991f)

Dat was op zichzelf al een observatie die het publiek in De Balie moet hebben doen slikken. Maar Anil, niet te beroerd om zijn mening te beargumenteren, wreef nog wat harder in de wond. Er was, zei hij, een aanwijsbare reden waarom Suriname geen literaire grootheden had voortgebracht:

Wij missen daarvoor de ironie, de doordachtheid, de universele visie. [...] We kunnen er vanavond weer uren omheen draaien, we kunnen optimisme en hoop voorwenden, we kunnen beweren dat het aan de Nederlandse uitgevers ligt, of aan de Nederlandse recensenten, aan het distributienet of aan een cultuur die meer op luisteren en zien dan op lezen is gericht – we weten het wel: de Nederlanders zijn koloniaal en de Surinamers zijn on-aangepast – maar het zijn per slot van rekening allemaal elegante smoezen voor het feit dat de Surinaamse literatuur heeft gefaald. (Ramdas 1991f)

Geboren uit een nationalistisch verlangen naar een gedeelde droom, grossierden Surinaamse schrijvers in het schetsen van droombeelden. In plaats van de literatuur te gebruiken als spiegel voor de eigen tekortkomingen, en als manier om nieuwe perspectieven te bieden, ging zij in Suriname ten onder aan vals idealisme: 'In plaats van kritiek en zelfkritiek, in plaats van twijfel en onderzoek, kregen we betuttelende propaganda en valse kreten over één boom, één land, één volk.'

Hier parafraseerde Anil schijnbaar achteloos de dichter Robin Raveles, beter bekend als R. Dobru. Zijn bekendste gedicht verbeeldt het Surinaamse volk als door velen, één:

Wan bon

Wan bon / someni wiwiri / wan bon

Wan liba / someni krika / ala e go wan se

Wan ede / someni prakseri / prakseri pe wan bun mu de

Wan Gado / someni fasi tu anbegi / ma wan Papa

Wan Sranan / someni wiwiri / someni skin

someni tongo / wan pipel

Een boom

Eén boom / zo veel bladeren / één boom

Eén rivier / zo veel kreken / allemaal gaan ze naar de zee

Eén hoofd / zo veel gedachten / gedachten om één doel

Eén God / zo veel manieren van aanbidden / maar één enkele Vader

Eén Suriname / zo veel soorten haar / zo veel huidskleuren

zo veel talen / één volk

Dobru's gedicht behoort tot de meest geciteerde regels in de Surinaamse literatuurgeschiedenis, misschien wel vanwege de troostende gedachte die ervan uitging. De stip die het als het ware zette aan de horizon: dat is waar het Surinaamse volk, historisch geplaagd door

twist en strijd, uiteindelijk naartoe zou moeten. Door op een avond ter ere van de Surinaamse literatuur het meest geliefde gedicht te parafraseren, peperde Anil het publiek zijn minachting voor dit soort 'praatjes over gemeenschapszin en harmonie' extra in. (Ramdas 1991f)

Het centrale punt in Anils stelling was dat Suriname een land van migranten is. Op de inheemse bevolking na is immers elke groep er door migratie terechtgekomen. Een dergelijk volk zou dus in alle opzichten een migrantenliteratuur voort moeten brengen: een literatuur die 'gaat over mensen die rusteloos hun waardigheid proberen te redden door in verbinding te treden met hun omgeving, maar daarmee alleen maar aan waardigheid lijken in te boeten'. (Ramdas 1991f) Een literatuur, bovendien, waarin het verlangen om te vertrekken tastbaar is:

De migrant bestaat voor driekwart uit herinnering en voor de rest uit wispelturigheid. Migrantliteratuur verbeeldt daarom het onvermogen van de verankering, de onmogelijkheid je te wortelen en de volstrekte onzinnigheid van pre-moderne aangelegenheden als gemeenschapszin, burgerschap en het ergste van al: de onzinnigheid van nationalisme en vaderlandsliefde. Migrantliteratuur verwoordt dus de weg die de mens in de wereld aflegt om zijn identiteit ten volle te kunnen ontplooiën. En die weg is heel letterlijk een weg: weg in de zin van weggaan, en weg in de zin van een streep op een kaart. (Ramdas 1991f)

De Surinaamse literatuur zou er dus een moeten zijn die de afzettende beweging, het vertrek van het premoderne beschreef. Dat was immers wat er aan de hand was in de werkelijkheid. Was niet ieder mens in Suriname in meer of mindere mate gevangen in een spagaat tussen het oude, cultureel bepaalde, en de nieuwe tijd waar de moderniteit lonkte en binnen handbereik lag? Suriname, in Anils ogen, bood een schat aan kleine menselijke ervaringen die die grote, universele migrantenervaring schitterend in beeld brachten. Maar in plaats van die pijn van het verlaten of de kramp van de ontwikkeling te beschrijven, wierpen Surinaamse schrijvers zich op als 'ingenieurs van de menselijke ziel': ze schreven niet over hoe het werkelijk was, maar over hoe het zou moeten zijn. Daarmee verraadden ze in zeker opzicht hun eigen literatuur.

Anil maakte een solide punt: vlak voor de onafhankelijkheid waren er zeker thema's aan te wijzen die 'de nationalistische generatie' zoals Michiel van Kempen het in zijn *Een geschiedenis van de Surinaamse literatuur* noemde, met elkaar verbond. (Van Kempen 2003: 931) In het klimaat van teleurstellingen en desillusies van de vijftien jaar erna, was er inderdaad geen nieuwe, uitgesproken literaire generatie opgestaan. Sowieso vielen schrijvers en journalisten na december 1982 stil, uit angst voor het geweld van het militaire regime. Van Kempen zag in zijn onderzoek een begin van een literair klimaat nadat er in 1987 een nieuwe grondwet werd aangenomen, die de weg moest bereiden voor terugkeer naar een democratisch stelsel. Er gloorde hoop aan de horizon. Men was echter nog lang niet de binnenlandse oorlog vergeten die een jaar ervoor, in 1986, uitbrak tussen het leger van Desi Bouterse, het Junglecommando dat werd geleid door Ronnie Brunswijk en de bewapende Tucajana Amazonas. Die oorlog was uitgemond in een bloedbad bij het marrondorp Moiwana, waar zo'n vijftig dorpelingen – de meesten van hen vrouwen en kinderen – door leden van het nationale leger werden afgeslacht.

Na de coup in '80, de decembermoorden in '82 en het bloedbad in Moiwana in '86, was het Surinaamse volk murw geslagen door het geweld in de eigen gelederen. Het land verkeerde bovendien in een economische crisis; er was een groot tekort aan levensmiddelen, mensen leden honger en stierven soms doordat er een gebrek aan medicijnen was. Het grootste deel van de Surinamers was in de late jaren tachtig, begin jaren negentig zo arm dat men afhankelijk was van de voedselpakketten die familieleden vanuit Nederland opstuurden.

Dit was de context waarbinnen het literaire klimaat van Suriname dat Anil in 1991 zo hard bekritiseerde, zich moest ontwikkelen. Enerzijds zou je kunnen stellen dat er genoeg in het land gebeurde om over te bespiegelen. Anderzijds gold natuurlijk evenzeer dat wat er gebeurde te ingrijpend en te recent had plaatsgevonden om al in 1991 tot een literatuur te leiden die, zoals Anil had gewild, 'kritisch en zelfkritisch' was. Toch zag Anil ook schrijvers over het hoofd die wel degelijk binnen zijn eigen definitie van goede literatuur pasten. De koloniale realiteit van het land, en de etnische componenten die hij zelf zo vaak

opvoerde in zijn eigen werk, werden immers treffend literair verwoord door Bea Vianen. In haar roman *Strafhok* (1971) voerde zij bepaald niet zachtzinnig de problematiek op van een door identiteitspolitiek uiteen gespeelde samenleving. Anil riep op tot 'kritiek en zelfkritiek', 'twijfel en onderzoek': elementen die hij had kunnen aanwijzen in Vianens *Strafhok*. In plaats daarvan voerde hij enkel haar roman *Sarnami, hai* op, en betitelde deze als 'adolescente dromerij'. (Ramdas 1991f) Dat Anil het boek niet kende, is onaannemelijk: Vianen was in haar tijd een van de meest gelezen auteurs in Suriname. *Strafhok* moet vast en zeker aan bod zijn gekomen in de jaren dat Anil op de middelbare school zat. Eerder lijkt het erop dat hij bewust koos elementen te negeren die zijn standpunt ondergroeven.

In het debat vond Anil literatuurwetenschapper Michiel van Kempen en schrijver Thea Doelwijt tegenover zich. Doelwijt schreef een kort en sarcastisch toneelstukje over de blinde (want: zonder visie) schrijfster Thea die verliefd is op Anil ('*Thea*: Ik kom je achterna, ik kan daar ook schrijven. *Anil*: Hou je mond, je bent geen Naipaul'). Van Kempen pakte de handschoen op en stelde dat het prima is om te migreren, in de zin dat men ermee zijn horizon verbreedt en niet gemakzuchtig in het eigen 'palmenlaantje' blijft. Maar, zei hij, migratie is geen verdienste op zich, en de migrant hoeft zich dan ook niet op de borst te kloppen vanwege zijn vertrek uit het vaderland. Hij 'is niet per definitie moderner dan de thuisblijver'. (Van Kempen 1993: 126) Van Kempen wist dat migratie voor veel Surinaamse schrijvers bovendien een angstaanjagend gevolg had gehad. Het nieuwe thuisland was hun vreemder geweest, en wellicht vijandiger, dan vooraf gedacht. In zo'n omgeving te schrijven was vaak niet eenvoudig. Hij noemde Edgar Cairo die 'hopeloos geïsoleerd' was geraakt en Leo Ferrier die in een psychiatrische kliniek werd opgenomen. (Van Kempen 1993: 126) Zij die in Suriname bleven, stelde Van Kempen, deden dat niet omdat ze geen keuze hadden zoals Anil suggereerde. Ze bleven omdat ze zich liever verhielden tot het oude en vertrouwde, zelfs al was het uitzichtloos, dan dat ze ten onder gingen aan de psychische gevolgen van ontworteling, zoals zoveel migranten die naar het veelbelovende Westen

trokken. En dat de schrijvers onder hen die bleven, niet zozeer verwoordden hoe het was, maar hoe het zou moeten zijn, dat vond Van Kempen niet heel vreemd. 'Er is in dat land nog zoveel te *willen*, laat de schrijvers ook daarvan maar de verwoorders zijn.' (Van Kempen 1993: 128)

Waarschijnlijk kon Anil zich goed voorstellen tegen welke uitdagingen Surinaamse schrijvers aan liepen. Zich te voegen naar, of te veel rekening houden met de realiteit van de achterblijvers paste echter niet bij de vorm die hij voor zichzelf aan het uittekenen was. Hij stelde zich op zoals veel andere postkoloniale schrijvers dat deden. Zo wijst literatuurwetenschapper Elleke Boehmer erop dat postkoloniale schrijvers westerse teksten vaker hebben beschouwd als superieur. In het verlengde van die (aangeleerde) overtuiging wezen ze de literatuur van hun eigen mensen niet zelden af. Boehmer noemt in dit licht hoe schrijvers als Ben Okri en V.S. Naipaul zeiden gevormd te zijn door het werk van Shakespeare en Dickens, terwijl ze hun eigen literaturen als mislukt beschouwden: 'By contrast, the Caribbean in Naipaul's estimation had failed to generate anything resembling serious literature.' (Boehmer 358) Het kwam, stelt Boehmer, omdat postkoloniale schrijvers het Westen lange tijd bleven zien als ingebed in literaire waarde. (Boehmer 358)

Dat ging ook op voor Anil, die vrij letterlijk naar het voorbeeld van Naipaul stelde dat zijn geboorteland geen echte literatuur had voortgebracht. Maar het literaire postuur dat hij hiermee óók aannam was er een van de migrant die nergens meer aan gebonden was en met een rijkdom aan ervaringen en een oneindige ruimte voor onderzoek klaar was om de wereld in te trekken. De lezing voor De Balie liet hij publiceren in *De Groene* én in de Surinaamse krant *De Ware Tijd*, waarmee hij dus in beide landen afrekende met de Surinaamse literatuur. Datzelfde jaar gaf hij verder gestalte aan zijn opvattingen door in *de Volkskrant* een essay te publiceren waarin hij de canonieke *Madame Bovary* van Gustave Flaubert uit 1856 samenvat als een boek over het migrantengevoel. Stijl, voor een migrant, was alles: 'Migrant te zijn, ontheemd te zijn is geen wezenlijke kwestie, het is slechts een kwestie

van stijl. Wat telt is niet dat je weggaat, maar hoe.’ (Ramdas 1991k)

Met die stelling toonde hij zich beter dan een ‘gewone’ migrant. Want zijn ontworteling was er een van eloquentie, humor en intelligentie. In plaats van zich voortdurend te verhouden tot de plaats waar hij vandaan kwam – een plek waar het civilisatieproces tot stilstand leek te zijn gekomen – had hij zich ervan losgemaakt en een stijl ontwikkeld waaraan anderen zich konden optrekken.

Proefschrift: verboden vluchtverhalen

Chandra rondde in 1984 de opleiding voor montessorikleuterleidster af, en stroomde door in een cursus die haar de bevoegdheid zou geven om te doceren aan alle groepen van de basisschool. Ze werkte net een paar jaar als lerares toen in maart 1987 hun eerste kind werd geboren, een meisje. Ze noemden haar Nezmaj en genoten met volle teugen van die eerste bijzondere jaren. Het was net als toen ze als tieners naast elkaar woonden, samen de middelbare school doorliepen, naar Nederland verhuisden, trouwden en samen een flatje in Uilenstede betrokken, verhuisden naar een eigen appartement, afscheid namen van het idee om terug naar Suriname te keren, het nieuwe thuisland langzaam maar zeker begonnen te omarmen – op diezelfde manier was ook Nezmaj een avontuur dat Chandra en Anil met elkaar aangingen. Ze maakten haar geboorte wereldkundig met een vrolijk geboortekaartje met speelse ‘krantenkoppen’ (over onder meer een ‘vochtig en warm luierklimaat’) en schreven daarin: ‘Misschien ben ik nog te jong om mijn tanden te laten zien, maar... ik kan je wel al een poepie laten ruiken...’¹⁸ Alles wat het kindje nodig had, gaven ze haar samen. Chandra stopte met haar baan om fulltime voor de baby te kunnen zorgen, maar Anil was ook veel thuis. Als ze haar inentingën moest krijgen, waren Anil en Chandra er allebei bij. Als ze ’s nachts wakker werd, troostten ze haar om de beurt. Toen ze begon te staan, bleek ze van dansen te houden. Anil maakte videobandjes met verschillende videoclipps voor haar, zodat ze ernaar kon kijken en met de beelden meedansen wanneer ze wilde. Ze huurden een videocamera en maakten filmpjes. Kochten een fotocamera en legden elke ontwikkeling van

haar vast. Het was het eerste kindje in hun nabije omgeving, en ze genoten met volle teugen van haar. Chandra herinnerde het zich zo dat Anil er in die periode altijd was: ‘Hij hielp overal aan mee. Hij was er gewoon. Hij was gewoon een vader. Gezellig. Het was leuk.’ En, na een aarzeling: ‘Hij dronk in die tijd ook haast niet. Alleen bij gelegenheden en ook niet in grote hoeveelheden. Dat is pas later gekomen.’

Anil was in die tijd ‘een stoomwals van blijmoedigheid en optimisme’, zoals Stephan Sanders hem later zou omschrijven. (Sanders 2013: 11) Hij zette zijn eerste stappen in nieuwe werelden. Een opwindende tijd, die ook zijn uitdagingen met zich meebracht. Dat Chandra niet werkte, was nauwelijks onderwerp van gesprek geweest. In eerste instantie was het een keuze die ze zelf maakte. Nezmā sliep slecht en had veel aandacht nodig. Het kwam voor iedereen goed uit als een van de ouders thuis zou blijven. Dat betekende wel dat de financiële last van het gezin volledig bij Anil kwam te liggen. Hij was gevoelig voor het idee dat hij verantwoordelijk was voor de mensen om wie hij gaf. Eerst was dat zijn moeder, en het eenoudergezin dat zij vormde na de scheiding van Harripersad. Hij was het vroegoude kind geweest dat na de scheiding heen en weer pendelde tussen de twee ouderlijke huizen, die ervoor zorgde dat er boodschappen waren wanneer zijn moeder krap bij kas zat en die schipperde tussen zijn ruziënde ouders. Nu had hij zijn eigen jonge gezin en was het vanzelfsprekend dat hij hun leven zo comfortabel mogelijk maakte. ‘Vader worden was voor mij een ontnuchtering,’ zei Anil in 1998. ‘Daarvoor was ik het centrum van mijn wereld. Nu lijken mijn kinderen dat te zijn.’ (S.T. 25)

Voor dat jonge gezin waaraan hij samen met zijn vrouw begonnen was, moest hij geld verdienen. In 1987 trad hij als promovendus in dienst van de UvA. De baan was weliswaar geen vetpot, maar hij verdiende er genoeg mee om Chandra en zijn dochter te onderhouden. Het onderwerp was hem bovendien op het lijf geschreven: hij zou de werkwijze van de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken onderzoeken, en daarbij analyseren hoe vluchtverhalen van vreemdelingen door de leden van de commissie werden ontvangen en gewaardeerd.

Het lag voor wat betreft zijn betrokkenheid bij gemarginaliseerde groepen in lijn met de onderzoeken die hij eerder tijdens zijn studie bedacht en uitvoerde. Zijn kandidaatsscriptie ging over de rol van de ruimtelijke indeling van Nickerie, met als doel inzicht te krijgen in de specifieke problematiek waarmee kleine boeren en arbeiders geconfronteerd werden. Zijn engagement voor de ongeziene mens strekte zich verder uit in zijn doctoraalscriptie, waarin hij inging op de relatie tussen gender en sociaal-maatschappelijke klasse op Curaçao. Na die onderzoeken in Suriname en op Curaçao, zocht hij het met zijn promotieonderzoek dichterbij huis, maar hij nam de wereld erin mee door de verhalen te verzamelen van mensen die vanuit alle windhoeken in Nederland asiel aanvroegen.

Eind jaren tachtig was de asielprocedure nog in ontwikkeling, zoals Anil later zou beschrijven in zijn roman *Badal*. Daarvóór had men te maken gehad met een ander soort vluchteling – het soort waarvoor men vanzelfsprekender ruimte vrijmaakte: ‘Voor die tijd kwamen politieke vluchtelingen uit communistische landen en voor hen was geen procedure nodig. Ze werden hartelijk verwelkomd, ze werden binnengehaald als helden die de weg naar de vrijheid hadden gevonden. Maar toen kwamen plotseling Tamils uit Sri Lanka, arme, donkere boeren voor wie het Vluchtelingenverdrag niet was bedoeld.’ (Ramdas 2012: 38) Het waren de verhalen van die arme, donkere mensen, die hij nu zou verzamelen.

Hij begon in 1988 aan het onderzoek. Volgens een aantekening in zijn agenda sprak hij met zijn promotor Bram de Swaan af om op 1 september 1991 een overzicht in te leveren van wat hij al geschreven had, samen met een nauwkeurig werkplan om in twaalf maanden het proefschrift af te ronden. Tussen haakjes schreef hij de streefdatum waar een jaar speling op zat: sept. 92-93.¹⁹ Hij kreeg toestemming van het ministerie van Justitie om een jaar lang, tussen 1988 en 1989, besloten zittingen bij te wonen. Tijdens deze zittingen kregen vluchtelingen wier asielaanvraag was geweigerd de kans om hun zaak te laten herzien. Van alle mensen die een herzieningsverzoek indienden in Ram-

das' onderzoeksjaar, kreeg bijna niemand (een magere 4 procent) als-nog de status van vluchteling toegekend. Na een jaar onderzoek kwam Anil tot een voor de commissie onaangename conclusie. Het was misschien te cynisch om te stellen dat de commissie diende om afgewezen asielaanvragen geen nieuwe kans te geven. Maar, stelde Anil 'de afwijzing van het asielverzoek, is slechts een herhaling en onderstreping van wat al bekend was'. (Ramdas 1991b) Als de uitkomst al bekend was, dan waren de handelingen van de commissie in strikte zin nutteloos, stelde Anil. De commissie had geen enkele functie, behalve het idee van een gastvrij Nederland te beschermen. De overtuiging dat Nederland geen harteloos land was dat mensen die op de vlucht voor gevaar waren bij voorbaat de toegang tot een veilig bestaan weigerde, moest intact blijven. De Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken had daarom de functie van een soort ritueel, waarbij de uitkomst (het afwijzen van asielaanvragen) al bij voorbaat vaststond. Het enige doel was de gemoedsrust van de Nederlander te sussen. In die zin was het ritueel waaraan Nederland vreemdelingen onderwierp niet anders dan een ritueel van een willekeurige Afrikaanse stam (Anil noemde hier de Ndembu, een volk uit Noordwest-Zambia).

Een voorpublicatie van zijn bevindingen zou in januari 1991 opgenomen worden in een congresbundel van Amnesty International. Hij vond echter onmiddellijk het ministerie van Justitie tegenover zich, dat in een kort geding een verbod op publicatie eiste. Het bezwaar van het ministerie was dat Anil de geheimhoudingsplicht schond. Een verboden proefschrift, een verslag van persoonlijke gesprekken tussen een adviescommissie en asielzoekers – in een tijd waarin migratie een steeds heter wordend hangijzer was, was dit absoluut een nieuwswaardige gebeurtenis. Het *nos Journaal* besteedde dan ook uitgebreid aandacht aan de zaak. Op 5 januari 1991 was in een uitzending van het achtuurjournaal te zien hoe de landsadvocaat van het ministerie stelde dat het erom ging dat Anil vertrouwelijke informatie openbaar wilde maken. De advocaat van Amnesty International reageerde op on-aangedane toon dat de enige aanleiding voor de rechtszaak was dat leden van de commissie beledigd waren omdat ze door Ramdas min-

der dan vleierend besproken werden. Anils eigen advocaat, Thomas Spijkerboer, vond het een vage aanklacht, omdat het niet duidelijk was waarom Justitie het kort geding nu eigenlijk aanspande. Het moet voor Anil op dat moment op z'n minst indrukwekkend zijn geweest dat drie advocaten zich op nationale televisie over zijn zaak bogen. Hij werd zelf niet aan het woord gelaten, maar kwam wel in beeld, bladerend door de bundel van Amnesty International en gekleed in een te groot colbert waarvan de mouwen zo lang waren dat hij ze bij de polsen had omgeslagen. Duidelijk in beeld waren ook het pakje Van Nelle-shag, en een asbak met daarin een peuk. Een beeld dat later in zijn carrière in de media veel mensen vertrouwd zou worden.

De uitspraak van het gerechtshof zou worden gedaan op donderdag 10 januari 1991. Een dag ervoor, op 9 januari, publiceerde *De Groene Amsterdammer* het gewraakte artikel onder de titel 'Het ritueel van de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken. "Iedereen daar in de gevangenis wordt gemarteld, dat is nu eenmaal zo"'. (Ramdas 1991b) Hoofdredacteur Martin van Amerongen schreef er een ronkend redactioneel commentaar bij waarin hij schamperde dat het gezochte publicatieverbod vooral bedoeld was ter bescherming van de gevoelige ego's van de chique heren in de commissie, die zich beledigd voelden door de vergelijking die Anil maakte van hun hooggeachte werk met de rituelen van Afrikaanse medicijnmannen en toverdokters.

Dat *De Groene* bereid was het risico van een boete te nemen, was een belangrijke steun en een indrukwekkend teken van loyaliteit. De publicatie van het stuk bracht aanzienlijke juridische risico's met zich mee, en dat beseftte Van Amerongen terdege. Hij achtte het artikel echter zo belangrijk – en het bezwaar van het ministerie tegen publicatie zo verwerpelijk – dat '[w]e hebben gemeend de kop op het hakblok te moeten leggen', zoals hij aan een journalist van een dagblad verklaarde. ('De Groene is rechter')

De rechtbank oordeelde later dat zolang Ramdas het materiaal op een wetenschappelijke manier behandelde, er geen geheimhouding zou worden geschonden en het onderzoek dus ook gepubliceerd

mocht worden. Het ministerie verloor het korte geding dus, maar liet weten in hoger beroep te gaan. In afwachting daarvan nam Anil een jaar verlof op en richtte zich op zijn werk voor *De Groene*. Heel bang voor de lange tenen (of de lange arm) van het ministerie moet hij niet zijn geweest, want in de maanden nadat er een kort geding tegen hem was aangespannen, schreef hij meermaals over het Nederlandse asielbeleid, en waarom dat in zijn ogen was mislukt. Als hij al bang was geweest voor de juridische repercussies van zijn onderzoek, dan toonde zich dat niet in zijn publicaties. Hij deed geen enkele moeite om zijn frustraties over het systeem te verbergen. Staatssecretaris van Justitie Aad Kosto (PvdA) was daarbij meermaals de kop van Jut. Anil hekelde diens inhumane asielbeleid (Ramdas 1991l) en hoe hij het toelatingspercentage tot een nieuw Nederlands dieptepunt had weten te brengen (Ramdas 1992d). Het 'grenshospitium' waarin uitgeprocedeerde asielzoekers werden vastgehouden, maar dat geen gevangenis mocht worden genoemd, noemde hij spottend 'het architectonische wonderkind van Aad Kosto'. (Ramdas 1992e). En vlak voordat er inderdaad een hoger beroep werd ingediend in 1992, maakte hij een explosieve vergelijking van de manier waarop asielzoekers werden behandeld met de maatregelen tegen de joden in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog: 'Het zijn kleine stapjes: van vrijheidsbeperking naar vrijheidsneming,' schreef hij. 'Van een dagelijkse meldplicht naar twee maal per dag. En straks van een magnetisch pasje naar een grote gele ster op de jas.' (Ramdas 1992b)

Toen in juni 1992 het ministerie hoger beroep aantekende, was de zaak nog steeds groot nieuws. Anil kreeg in verschillende kranten de ruimte om zich te beklagen. Alle grote titels besteedden aandacht aan de zaak: van *Trouw* tot *Het Parool*, *Vrij Nederland* en *de Volkskrant*. 'De zaak wordt heel erg op de man gespeeld,' zei hij in een interview in het universiteitsblad *Folia*. 'Ze weten dat ik als nwo-onderzoeker in maart 1994 moet promoveren. Ik wil gewoon dat het ophoudt. Als ze de kwestie maar lang genoeg rekken, red ik het niet.' ('Justitie dwarsboomt proefschrift') Hij begreep niet helemaal waar de woede van de commissie op gestoeld was; zo vernietigend waren zijn conclusies toch

niet? ‘Zo negatief beschrijf ik de procedure helemaal niet. Mijn onderzoek draait om de vraag hoe een samenleving met een humanitair ideaal zich kan keren tegen de komst van migranten en asielzoekers. Eén van mijn verklaringen is dat de verzorgingsstaat een beperkte capaciteit heeft. De behandeling van asielverzoeken gebeurt vanuit een situatie van onmacht. [...] Je zou het net zo goed een sympathieke visie kunnen noemen: Nederland kan niet anders.’ (‘Justitie eist veto’)

Uiteindelijk was het laatste woord aan het ministerie. In hoger beroep werd besloten dat Anil de gegevens die hij na inzage van dossiers en tijdens het bijwonen van de besloten zittingen had verzameld, niet zonder toestemming van het ministerie mocht gebruiken in zijn proefschrift.

Zo veel loyaliteit als hij in 1991 ondervond in de burelen van *De Groene*, zo weinig steun kreeg hij van de academische wereld. Zowel de UvA als nwo weigerde hem in het conflict te steunen. De teneur was dat het ging om een persoonlijk conflict, waarbij zij als respectievelijke instituten niet betrokken waren. Prof. dr. De Meijer, rector magnificus van de Universiteit van Amsterdam, stelde zelfs dat Anil zich de problemen zelf op de hals had gehaald door de overeenkomst over geheimhouding te tekenen zonder dat er een heldere interpretatie was voorgelegd over wat geheimhouding precies inhield.

Anil diende daarop woedend zijn ontslag in. ‘Ik verwacht van een werkgever enige loyaliteit tegenover zijn werknemer,’ zei hij daarover in een interview in *de Volkskrant*. ‘In mijn conflict met Justitie verwacht ik juridische of *tenminste* morele steun. Nu ik die niet krijg zit er niets anders op dan alle institutionele banden te verbreken.’ (Schöttelndreier)

Hij nam zich voor om zelfstandig door te gaan met het onderzoek, maar beseftte al meteen dat het een te grote uitdaging was om zonder onderzoekerssalaris het werk gedaan te krijgen. Hij was nog steeds de enige kostwinner in huis, ze hadden het nog steeds niet breed. Nu het salaris als onderzoeker aan de universiteit wegviel, zou Anil dus op een andere manier geld moeten verdienen. Hij peinsde er echter niet

over om aan te blijven: ‘Ik moet nu naast werken aan het proefschrift mijn brood verdienen met freelance-werk. Maar dat doe ik liever dan mijn trots inslikken en voor zulke walgelijke instanties buigen.’ (Doppert)

De voornemens om als buitenpromovendus het project af te ronden, liepen echter op niets uit. Achteraf gezien lijkt dat zonde; hij was immers al een paar jaar bezig met het onderzoek. Met een beetje extra moeite was het niet onwaarschijnlijk dat hij het proefschrift af zou ronden. In een interview met *Trouw* stelde hij in juni 1992 dat het proefschrift nog maar een jaar zou kosten. Maar de werkelijkheid was dat hij zonder het salaris van de universiteit was aangewezen op het magere inkomen van *De Groene* – een salaris dat niet genoeg was om een gezin van te onderhouden. In *Badal* beschreef hij, gefictionaliseerd, dat hij nooit begreep hoe de andere redacteuren het voor elkaar kregen om voortdurend uit eten te gaan en urenlang in de kroeg te blijven hangen. Zijn leven zag er zo heel anders uit dan dat van zijn collega’s:

Zijn vrouw had donkere wallen onder de ogen, ze was de uitputting nabij. Hij verdiende te weinig bij het Weekblad, maar hij was ’s morgens vroeg al weg en kwam meestal laat weer thuis. Hij was stil geworden, het laatste jaar. Het tweede kind had hij niet gewild, omdat hij niet genoeg verdiende om vier mensen te onderhouden. Hoe zijn collega’s het klaarspeelden was hem een raadsel. Na de redactievergadering gingen ze naar het café aan de overkant en bespraken ze de wereld onder vele glazen wijn en bier, om daarna uit te gaan eten, bij Matiz, de hippe Turk op de Weteringschans, of Toscanini in de Jordaan: een groot, warm bord pasta met daarop een bedje spinazie, achttien gulden.

[...] Badal hield van zijn werk. Maar als hij met de metro de oversteek maakte van de ene wereld naar de andere, de wereld waarin zijn vrouw niet naar de dichtstbijzijnde supermarkt ging, maar naar eentje veel verderop, omdat de papieren luiers er een paar dubbeltjes goedkoper waren, werd hij net zo somber als zij. (Ramdas 2012: 71-72)

Het was te zwaar, misschien, om als buitenpromovendus het onderzoek af te ronden naast een betaalde baan. Dat zou een aanleiding kunnen zijn geweest om uiteindelijk de handdoek in de ring te gooien en het proefschrift als een mislukte oefening te beschouwen. Maar het kan ook zijn dat er een nieuwe carrière aan de horizon gloorde. Eentje die misschien minder gerespecteerd was dan het academische pad, minder inhoudelijk zelfs, maar waarmee hij wel geld kon verdienen – en waarmee hij bovendien aanzien zou vergaren. Hij werd benaderd door het televisieprogramma *Zomergasten*. Na een succesvolle en gerespecteerde start in de media bij *De Groene* zou dit optreden hem in één klap voorstellen aan de hele breedte van cultuurminnend en kritisch Nederland. Mits hij het goed zou doen. En dat zóu hij – hij zette alles op alles om het een groot succes te laten zijn.

